

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Навчально-науковий інститут мистецтв
імені Олександра Ростовського

ПІДГОТОВКА ТА ЗАХИСТ КУРСОВОЇ РОБОТИ

**з методики музичної освіти та теорії та методики роботи
з хореографічним колективом**

Методичні рекомендації

Укладачі:
Л. В. Гусейнова
О. В. Коваль
Ю. О. Ростовська

Ніжин
2020

УДК 378.4(075.8)

ПЗ2

Рекомендовано Вченою радою Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя
Протокол № 9 від 30.01.2020 р.

Рецензенти:

Костенко Л. В. – кандидат педагогічних наук, професор кафедри вокально-хорової майстерності Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Пархоменко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музичної педагогіки та хореографії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Гусейнова Л. В., Коваль О. В., Ростовська Ю. О.

ПЗ2 Підготовка та захист курсової роботи з методики музичної освіти та методики роботи з хореографічним колективом: методичні рекомендації. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 69 с.

У методичних рекомендаціях розглянуто весь процес підготовки та написання курсових робіт. Вони містять матеріал щодо підготовки, структури, літературного оформлення та захисту курсових робіт.

Видання розраховане на студентів, які навчаються за освітніми програмами підготовки бакалаврів 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) галузі знань 01 Освіта / Педагогіка та 024 Хореографія галузі знань 02 Культура і мистецтво.

УДК 378.4(075.8)

© Л.В. Гусейнова, О. В. Коваль,
Ю. О. Ростовська, укладання 2020
© НДУ ім. М. Гоголя, 2020

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Методологічні основи наукового пошуку.....	5
Вибір теми та обґрунтування проблеми.....	9
Структура курсової роботи.....	10
Категоріальний апарат наукового дослідження.....	11
Методи наукового дослідження.....	15
Прийоми викладення наукових матеріалів.....	21
Мова і стиль наукової праці.....	23
Інформація та її пошук.....	31
Як знайти потрібну інформацію в мережі Internet.....	35
Типологія наукової інформації та основні види видань.....	36
Як правильно працювати з джерелами інформації.....	39
Загальні правила цитування та посилання на використані джерела.....	49
Правила оформлення списку використаних джерел.....	50
Приклади оформлення списку використаних джерел.....	51
Загальні вимоги до оформлення курсових робіт.....	57
Вимоги до оформлення додатків.....	58
Процедура захисту курсової роботи.....	58
Орієнтовна тематика курсових робіт з методики музичної освіти.....	61
Орієнтовна тематика курсових робіт з теорії та методики роботи з хореографічним колективом.....	64
Зразок оформлення титульної сторінки курсової роботи.....	66
Зразок оформлення змісту курсової роботи.....	68

ПЕРЕДМОВА

Рекомендації містять основні вимоги, що висуваються до змісту та оформлення курсової роботи, організації наукового дослідження та процедури захисту. В них даються поради щодо прийомів викладу матеріалу, мови та стилю наукового дослідження, правил оформлення, цитування та посилання на першоджерела тощо.

Запропоновано орієнтовну тематику курсових робіт з дисципліни «Методика музичної освіти» та «Теорія та методика роботи з хореографічним колективом». Подано зразки оформлення титульних сторінок, змісту, вступу та висновків дослідження.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОГО ПОШУКУ

Сучасне суспільство ставить все нові й нові вимоги до рівня підготовки фахівців, які б творчо мислили, самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися у бурхливому потоці наукової інформації. Все це повною мірою стосується майбутніх учителів музичного мистецтва і хореографії. Особлива увага надається формуванню їх здатності до наукової творчості, і це не випадково, адже наукові дослідження сприяють збагаченню теорії та практики музичної та хореографічної освіти, забезпечують формування творчої індивідуальності майбутнього фахівця.

Глибоке розуміння сутності педагогічних явищ, інноваційне розв'язання неординарних завдань навчання і виховання неможливі без оволодіння методами наукового пізнання. Важливою складовою мистецько-педагогічної освіти є участь у різних формах наукової творчості, в тому числі написанні рефератів, статей, курсової роботи, які нерідко стають першими кроками до проведення в майбутньому дисертаційного дослідження.

Важливим етапом дослідницького процесу є визначення **методологічних основ** наукового пошуку та вибір методів його проведення, які у подальшому стають підґрунтям конкретних методик, адекватних меті й завданням дослідження.

Поняття **методології дослідження** є достатньо складним і часто по різному трактується окремими авторами.

Перш за все, воно вживається в розумінні загальної системи теоретичних знань, що виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів та засобів реалізації наукового дослідження. Особливість методологічних принципів полягає у визначенні вихідних наукових позицій, які є загальними для всіх галузей, і одночасно – теорією наукового пізнання у конкретній галузі науки. Тому методологію дослідження, що є частиною методології мистецької педагогіки, теж доцільно класифікувати на **загальну** та **конкретну**.

Загальна методологія охоплює філософські основи дослідження, його світоглядну функцію і загальнонаукові положення.

Конкретна методологія є результатом конкретизації загальної методології відповідно до специфічних особливостей змісту окремої науки, її принципів положень і методів.

Так, *методологія мистецької педагогіки* становить вчення про мистецько-педагогічне знання та процес його добування, тобто вчення про ключові положення, структуру, функції та методи науково-педагогічного дослідження. З цього визначення випливають вимоги до вибору його методологічних основ. Вони мають ураховувати єдність історичного і логічного у вивченні проблеми, необхідність використання діяльнісного, комплексного, системно-структурного підходів до аналізу мистецько-педагогічних явищ, закономірні зв'язки і протиріччя навчально-виховного процесу тощо.

Зауважимо, що до методологічних основ дослідження не слід відносити загальні положення, що не містять конкретної інформації про використаний науковий підхід і не допомагають розкрити та пояснити його сутність. Наприклад, такими є формальні посилання на принцип єдності теорії і практики в пізнанні навколишньої дійсності, соціальні вимоги всебічного розвитку особистості, директивні документи у галузі національної системи освіти в Україні тощо. Цілком зрозуміло, що ці положення є обов'язковими орієнтирами науки і практики, їх необхідно враховувати у процесі мистецько-педагогічної діяльності, у характеристиці актуальності обраної теми. Але вони не можуть розглядатися як безпосередні методологічні основи конкретного науково-педагогічного пошуку, що має свій специфічний зміст, предмет і умови проведення. У визначенні його методологічних позицій треба виходити з тих фундаментальних педагогічних теорій, які пояснюють обраний напрям дослідження та засади, на яких цей напрям ґрунтується.

Поширеним є й інше тлумачення методології, котра характеризується як сукупність способів дослідження, вчення про методи наукового пізнання. Адже термін «методологія» перекладається з грецької, як «теорія методів». І хоч

сучасна наука не зводить його лише до такого розуміння, вчення про методи є важливою складовою методології. Воно визначає їх місце та пізнавальні можливості у загальній системі наукового пошуку, основи конструювання логіки дослідження. Саме в методах методологічні положення та принципи набувають свого дієвого, інструментального вираження.

Поняття «**науковий метод**» можна охарактеризувати як цілеспрямований підхід, за допомогою якого досягається певна мета, щось пізнається або вивчається. Ця категорія охоплює комплекс внутрішніх і зовнішніх дій дослідника. Тому, з одного боку, метод розглядають у процесуальному плані як загальну модель дослідницьких процедур, а з іншого – як спосіб їх реалізації в інтелектуальних та практичних операціях дослідника. У такий спосіб під методом слід розуміти систему прийомів, що застосовуються для досягнення мети і завдань дослідження, і схему, якою керується дослідник у ході організації наукової роботи на її окремих етапах.

Методи значною мірою спрямовують досягнення педагогічної реальності, можливості розв'язання певних наукових завдань. Але їх вибір не може бути безпідставним, бо методи завжди є похідними від предмета і мети дослідження, детерміновані його змістом та умовами проведення, залежними від того, що вивчається. Тому недостатньо просто назвати номенклатуру методів, які використовуються у дослідженні. Необхідно обґрунтувати їх вибір, розкрити способи взаємозв'язку як певної системи, визначити послідовність застосування процедур, тобто методику наукового пошуку.

Термін «**методика**» означає сукупність засобів, умов, пов'язаних у систему логікою процесу досягнення потрібного результату. Методика включає стратегію отримання нового педагогічного знання, її окремих кроків і в цілому визначає програму дослідження, його конкретні завдання.

Розробка методики спирається на вивчення педагогічних явищ через накопичення фактів, їх висвітлення і пояснення.

Варто враховувати відмінності вживання понять «**факт**» і «**науковий факт**». Перше з них, є елементом емпіричного знання, фіксацією тих явищ,

котрі спостерігаються у педагогічній реальності. Науковий факт – це вже теоретичне поняття, одиниця вірогідного знання про педагогічні явища, що неодноразово перевірені та доведені за допомогою засобів наукового дослідження. Поява нових фактів, які не вкладаються у межі існуючих знань, викликає необхідність перегляду існуючих теорій або створення нових.

Сучасні науково-педагогічні роботи не можуть обмежуватися описовим викладом отриманих результатів і вираженням їх у формі суб'єктивних оцінок «краще – гірше», «більше – менше», «вище – нижче» тощо. Тому важливою вимогою до вибору методів є передбачення можливості пов'язувати якісний і кількісний аналіз експериментальних даних з метою розкриття їх взаємозв'язків. Для цього доцільно кожний результат добувати не одним, а кількома методами, що доповнюють та корегують один одного. Саме так підвищується надійність дослідження, стає можливим уникнення небажаних помилок внаслідок дії випадкових неврахованих факторів.

У визначенні методики необхідно запобігати впливу на результати дослідження самого експериментатора. Його особистісні якості, неусвідомлені поривання побачити ті зміни в об'єкті, яких він очікує, можуть призвести до викривлення розуміння педагогічної ситуації та неадекватного трактування дослідницьких даних. Наприклад, відомі випадки, коли у процесі вивчення порівняльної ефективності методів навчання кращі результати були отримані при використанні тих з них, що припали більше до вподоби окремим експериментаторам.

У науковій літературі, як правило, вирізняють методи *теоретичного* і *експериментально-емпіричного* рівнів дослідження. До першої групи належать методи теоретичного аналізу і синтезу, абстрагування та ідеалізації, моделювання, індукції і дедукції та ін. Друга група охоплює методи спостереження, опитування, тестування, рейтингу, педагогічного експерименту.

Окреме місце займають методи вивчення літературних джерел та педагогічного досвіду, а також методи кількісної обробки результатів

дослідження, що мають самостійне значення у підготовці майбутнього фахівця до пошукової роботи.

ВИБІР ТЕМИ ТА ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ

Найважливішим етапом дослідної роботи є **вибір теми**. Вона має завжди відображати конкретну мистецько-педагогічну проблему. Їх зв'язок можна розглядати в напрямку або від постановки проблеми до вивчення її окремих аспектів, визначених темою наукової роботи, або як вибір теми та обґрунтування необхідності її дослідження для розв'язання певної проблеми. Некоректне формулювання теми веде до довільного тлумачення проблеми, або до розробки такої теми, що не містить проблемності і не потребує наукового доведення.

Сутність проблеми завжди криється у відображенні наявних суперечностей процесу пізнання, які можуть бути розв'язані лише засобами наукового дослідження. Джерелом проблеми є, як правило, утруднення, що виникають у практичній діяльності. Необхідність їх подолання знаходить своє відображення у висуненні практичних завдань. Щоб перейти від практичного завдання до наукової проблеми, слід виконати наступне:

- визначити, які наукові знання потрібні, аби вирішити практичне завдання;
- встановити, чи є для цього необхідні наукові знання.

Звідси випливає, що наукова проблема не висувається довільно, а є результатом глибокого вивчення загального стану педагогічної теорії та практики у тій чи іншій галузі, ознайомлення з науковою літературою, реферативними та бібліографічними довідниками тощо. Кожне наукове дослідження передбачає не лише виокремлення вихідних засад проблеми, але й впевненості, що для її вивчення існує потрібне «поле» пошуку, базові наукові знання та засоби їх практичної реалізації.

Важливим завданням обґрунтування проблеми є характеристика її **актуальності**, що включає висвітлення кількох позицій.

Перш за все, необхідним є посилання на державні документи, в котрих містяться соціальні замовлення у галузі освіти.

Загальні соціальні завдання конкретизуються визначенням тих практичних питань, що мають бути вирішеними у діяльності навчальних закладів.

Підкреслимо, що не всі з них складають мистецько-педагогічні проблеми. Окремі практичні завдання можна вирішити засобами інтенсифікації викладання мистецьких дисциплін, упровадженням нових технологій, передового досвіду навчання і виховання тощо. Якщо наявних засобів недостатньо, виникає мистецько-педагогічна проблема, яка вимагає проведення відповідного дослідження. Його актуальність, крім практичних потреб мистецької освіти, характеризується недостатністю тих чи інших наукових знань, на збагачення і доповнення яких спрямована така пошукова робота.

Отже, у розкритті актуальності проблеми і теми наукової роботи важливо дотримуватися певної логіки обґрунтування наукових положень з урахуванням соціальних вимог до розвитку особистості, необхідності вдосконалення тих чи інших параметрів практичної діяльності навчального закладу та важливості розробки окремих аспектів мистецької педагогіки, які є провідними для сучасної наукової думки.

СТРУКТУРА КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота є самостійним дослідженням наукової проблеми. Вона є видом академічної роботи, що систематизує набуті студентом знання та вміння в галузі культури і мистецтва і передбачає проведення наукових досліджень (творчих розробок) із проблем мистецької освіти. Виконання й захист курсової роботи дозволяють визначити рівень теоретичної і практичної підготовки студента, перевірити його здатність бути дипломованим фахівцем із певної освітньої програми.

Визначальними орієнтирами наукових робіт з мистецько-педагогічної проблематики є цілісна єдність педагогічної, естетичної, загальномистецької та

фахово-предметної підготовки вчителя музичного мистецтва або вчителя хореографії, що інтегруються у професійно вагомі якості особистості.

Курсова робота повинна мати певну структуру:

- титульна сторінка визначеного зразка;
- зміст;
- вступ (обґрунтування актуальності теми, визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження);
- окремі розділи, що складаються з підрозділів і завершуються висновками;
- загальні висновки;
- список використаних джерел;
- додатки (за необхідності).

Основна частина повинна містити два розділи, кожний із яких не менше двох підрозділів. Зміст розділів має точно відповідати темі роботи, її меті та завданням. Орієнтовний обсяг основної частини курсової роботи складає не менше 30 сторінок.

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Що конкретніше сформульовані проблема і тема, охарактеризовані їх актуальність, новизна, педагогічна значущість, то легше визначити об'єкт та предмет дослідження, його мету і завдання, котрі є найважливішими складовими категоріального апарату курсової роботи.

Обґрунтування актуальності теми дослідження, як правило, повинно містити посилання на державні документи, що підтверджують важливість розв'язання порушеної проблеми, визначення практичних потреб мистецької освіти, характеристику недостатності наукових знань, на збагачення й доповнення яких, спрямоване дослідження.

Об'єкт дослідження – це сукупність споріднених елементів, серед яких виокремлюється один як предмет дослідження. Тобто об'єкт і предмет

дослідження пов'язані між собою як ціле та його частина, як множина та її одиниця, як система та її компонент, як рід і вид понять або явищ об'єктивної реальності. Іншими словами, частина об'єктивної реальності, яка на певний момент перебуває у полі зору теоретичної чи практичної діяльності дослідника, є **об'єктом**, а той бік, властивості й відношення об'єкта, що досліджуються з певною метою і дістають наукове пояснення, є **предметом**.

Отже, *об'єкт* наукового пізнання виступає сферою пошуку, а *предмет*, – як те конкретне, що виявляється.

Один і той самий об'єкт може досліджуватися в різних аспектах. Тому визначення предмета слід розуміти як вирізнення певного «ракурсу» дослідження, як припущення про його найсуттєвіші для вивчення обраної проблеми характеристики об'єкта.

Особливо треба звернути увагу на щільність відношень об'єкта та предмета – вони мають бути, по-перше, у **прямому системному зв'язку**, а не пов'язаними між собою опосередковано через якісь проміжні об'єкти, властивості чи предмети, а по-друге – бути однієї якості та природи.

Необхідно розрізняти всю об'єктну сферу, на яку спрямована увага дослідника, і досить вузьку її частину, про яку автор хоче одержати нове педагогічне уявлення. Якщо дослідник не визначить в об'єкті головний ключовий пункт чи зв'язок як предмет пошуку, то дослідження втратить свою цілісність і буде зведене до еkleктичного переказування загальновідомих мистецько-педагогічних положень. Воно продемонструє типову помилку: написано багато, а дослідження не відбулося, бо автор не отримав бажаних результатів і в змісті своєї праці не виявив нічого нового.

Про відповідність предмета об'єкту дослідження свідчить те, що об'єкт має відображати те коло об'єктивної реальності, що охоплює предмет як одну із багатьох складових об'єкта, і дістає своє однозначне розуміння лише в процесі зіставлення з ними. В такий спосіб дослідник не формально називає об'єкт, а дає йому змістовну характеристику, котра виступає орієнтиром для визначення

місця і функцій предмета у більш широкій та цілісній сфері мистецько-педагогічних знань.

Підкреслимо, що об'єктом і предметом мистецько-педагогічного дослідження можуть бути всі аспекти теорії та практики мистецького навчання і виховання, їх організації, керівництва. Наприклад, питання принципів, змісту, методів, форм, засобів, умов навчально-виховного процесу. Однак усі мистецько-педагогічні проблеми треба розглядати крізь призму провідного методологічного принципу взаємодії компонентів системи «викладач – зміст навчального матеріалу – учень». Тому в якості об'єкта чи предмета мистецько-педагогічного дослідження неправильно називати учня як особистість, бо в цьому випадку він буде ізольований від мистецько-педагогічного процесу. Необхідно вивчати саме мистецько-педагогічний процес і учня як суб'єкта діяльності в ньому.

Дотримання цієї вимоги допомагає обґрунтовано сформулювати **мету** дослідження. Як правило, вона полягає в підвищенні ефективності процесів мистецького навчання й виховання, а в широкому розумінні – мистецько-педагогічного процесу в цілому. Оскільки розроблені теоретичні положення мають бути підтверджені практикою, мета завжди відображає спрямованість наукового пошуку на одержання нових знань та їх експериментальну апробацію.

Загальна мета конкретизується у дослідницьких **завданнях**, сукупність яких дає уявлення про те, що слід зробити для її досягнення.

Зазначимо, що завдання, з одного боку, розкривають суть теми дослідження, а з іншого – знаходять своє тлумачення у висновках, що фіксують і узагальнюють результати їх виконання.

Послідовність визначених завдань має бути такою, щоб кожне з них логічно впливало з попереднього. У цілісній єдності завдань відсутність одного може призвести до незавершеності всього дослідження та неможливості його використання у мистецько-педагогічній практиці. Наприклад, дослідником розкрито характер ціннісних орієнтацій учнів у галузі сучасної музики чи

хореографії, принципи формування культури музичного сприймання, але не розв'язано завдання реалізації цих принципів у навчальному процесі, не розроблено методику формування культури сприйняття сучасних музичних творів учнями певної вікової групи. Таке дослідження не досягне визначеної мети і не зможе бути внеском в удосконалення мистецько-педагогічної діяльності.

Єдиного стандарту у формуванні завдань бути не може, але найчастіше вони пов'язані з виявленням сутності, природи, структури об'єкту, що вивчається, розкриттям загальних способів його перетворення та розробкою конкретних методик мистецько-педагогічних дій і практичних рекомендацій.

У скороченому вигляді зв'язки проблеми, теми, об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження можуть виглядати так:

Проблема	відображає вимоги до вдосконалення певної галузі мистецько-педагогічного процесу, до підвищення його ефективності
Тема	локалізує ту сферу мистецько-педагогічного процесу, що обрана для дослідження певного аспекту проблеми
Об'єкт	становить цілісне утворення елементів мистецько-педагогічної реальності чи знань про неї, що є частиною мистецько-педагогічного процесу, зафіксованою в темі для подальшої конкретизації
Предмет	визначає той бік об'єкта, що досліджується в певних умовах
Мета	спрямовує дослідження на одержання нових знань про предмет, що дадуть можливість підвищити якість мистецько-педагогічного процесу
Завдання	це програма дослідницьких процесів, які відображають логіку наукового пошуку

Отже, розглянуті складові наукового апарату дослідження тісно взаємопов'язані за своїм змістом і логічно мають відповідати одне одному. Без цього робота набуває хаотичного вигляду, що заважає повно подати результати дослідження.

У виборі об'єкта і предмета дослідження можна йти двома шляхами. Перший передбачає формулювання проблеми, з якої дослідник переходить до теми, об'єкта, предмета, мети дослідження, поступово звужуючи і

конкретизуючи галузь питань, що розглядаються. Однак більш легким і ясним уявляється інший шлях, відповідно до якого здійснюється зворотний рух – від проблеми до предмета дослідження, а від нього – до його об'єкта і теми, тобто шлях за яким дослідник усвідомлює, що йому потрібно одержати у процесі дослідження, якими мають бути очікувані результати. Це пов'язано з чіткістю постановки і формулювання проблеми. Вона може прямо вказувати на предмет дослідження, тобто виявляти той бік педагогічної реальності, який вивчено ще недостатньо, визначати недоліки практичної діяльності, котрі необхідно усунути, суперечності, що потребують розв'язання.

Конкретність визначення наукових категорій досягається у процесі детального осмислення плану дослідження, коректного використання понятійної термінології, стилістичної грамотності письмового викладу матеріалу.

МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Усі загальнонаукові методи можна розподілити на три групи: **загальнологічні, теоретичні й емпіричні.**

Загальнологічними методами є аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія.

Аналіз – метод дослідження, за допомогою якого досліджуване явище або процес подумки розчленовуються на окремі елементи з метою вивчення кожного окремо. Різновидами аналізу є класифікація й періодизація (розподіл на періоди).

Синтез – метод дослідження, що припускає уявне з'єднання складових частин або елементів досліджуваного об'єкта, його вивчення як єдиного цілого.

Методи аналізу й синтезу взаємопов'язані, їх однаково використовують у наукових дослідженнях.

Індукція – цей рух думки (пізнання) від фактів, окремих випадків до загального положення. Індукція приводить до загальних понять і законів, які можуть бути покладені в основу дедукції.

Дедукція – це виведення одиничного, частки з якого-небудь загального положення; рух думки (пізнання) від загальних тверджень до тверджень про окремі предмети або явища. За допомогою дедуктивних умовиводів «виводять» певну думку з інших думок.

Аналогія – це спосіб одержання знань про предмети і явища на підставі того, що вони мають подібність із іншими; міркування за допомогою яких з подібності досліджуваних об'єктів за деякими ознаками робиться висновок про їхню подібність і за іншими ознаками.

Методами **теоретичного** рівня вважають аксіоматичний, гіпотетичний, формалізацію, абстрагування, ранжирування, узагальнення, сходження від абстрактного до конкретному, історичний, метод системного аналізу.

У наукових дослідженнях широко застосовується спосіб **абстрагування**, тобто відволікання від другорядних фактів з метою зосередитися на найважливіших особливостях досліджуваного явища.

Іноді при аналізі явищ і процесів виникає потреба розглянути велику кількість фактів (ознак). Тут важливо вміти відокремити головне. У цьому випадку може бути застосований спосіб **ранжирування**, за допомогою якого виключають усе другорядне, що суттєво не впливає на розглянуте явище.

Суть **аксіоматичного** методу полягає в тому, що деякі твердження (аксіоми, постулати) ухвалюються без доказів і потім по певних логічних правилах з них виводяться інші знання.

У ряді випадків використовують спосіб **формалізації**. Сутність його полягає в тому, що основні положення процесів і явищ представляють у вигляді формул і спеціальної символіки.

Узагальнення – встановлення загальних властивостей і взаємозв'язків предметів і явищ. Цей метод наукового дослідження спирається на філософські категорії загального, особливого й одиничного.

Історичний метод дозволяє досліджувати виникнення, формування й розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявити внутрішні й зовнішні зв'язки, закономірності й протиріччя. Даний метод дослідження використовується переважно в суспільних і, головним чином, в історичних науках.

Сходження від абстрактного до конкретного як метод наукового пізнання полягає в тому, що дослідник спочатку знаходить головний зв'язок досліджуваного предмета (явища), потім, слідкуючи, як він видозмінюється в різних умовах, відкриває нові зв'язки й таким шляхом відображає в усій повноті його сутність.

Наукове дослідження будь-якої предметної області починається з **емпіричного рівня**. Об'єктом дослідження стають реально існуючі предмети, явища і процеси, які виокремлюються у відповідності до специфіки даної науки на основі запитів практики. На емпіричному рівні встановлюються нові факти науки і на основі їх узагальнення формулюються емпіричні закономірності.

До методів емпіричного рівня відносяться: спостереження, описування, вимірювання, порівняння, експеримент, моделювання.

Спостереження – це спосіб пізнання, заснований на безпосередньому сприйманні властивостей предметів і явищ. Кожне спостереження може зафіксувати лише деякі фактори. Для того щоб найбільш повно зрозуміти процес, необхідно мати достатню кількість спостережень. Як метод наукового дослідження спостереження застосовується, наприклад, для збору інформації в галузі мистецької педагогіки.

Спостереження є одним з основних методів наукового пізнання, що ґрунтується на безпосередньому та опосередкованому сприйманні мистецько-педагогічних явищ. Наукове спостереження від побутового відрізняється цілеспрямованістю, послідовністю і фіксацією отриманих результатів. Так, воно завжди визначається певною пошуковою ідеєю і має чітко визначену мету. Разом з метою уточнюється програма спостереження, яка охоплює план роботи, засоби і техніку відбору потрібних даних, критерії їх оцінки. Адекватність

сприймання мистецько-педагогічних явищ передбачає ведення протоколів, щоденників спостереження, що можуть бути доповненими аудіо- і відеозаписами.

Отже, дослідник має знати, що він хоче вивчати, які результати очікує, як буде реєструвати та аналізувати мистецько-педагогічні процеси. Така планомірність допоможе уникнути елементів випадковості, властивих звичайному акту спостереження. Недооцінка вихідної теоретичної позиції часом призводить лише до зовнішнього висвітлення мистецько-педагогічної реальності, до накопичення фактів без їх пояснення, що не сприяє створенню бази для розкриття сутності явищ, що спостерігаються. Спостереження класифікують за способами і тривалістю їх проведення.

Опитування. Ця група методів охоплює бесіду, інтерв'ю, анкетування. Всі вони характеризуються спільною ознакою: за допомогою методів опитування дослідник дізнається про власні судження, мотиви дій, потреби, інтереси, позиції, погляди, смаки респондентів. Ефективність отримання усних і письмових висловлювань залежить від бажання опитуваних відповідати на поставлені запитання і від ступеня їх підготовки до спілкування з дослідником на визначену тему. Тому в процесі опитування необхідно створювати доброзичливу атмосферу, яка спонукає до щирих відповідей, викликає довірливе ставлення співрозмовників один до одного.

У процесі бесіди дослідник і реципієнт виступають активними учасниками діалогу, в якому відбувається взаємний обмін думками. Бесіда проводиться у вільній формі. Дослідник лише визначає загальну тему, основні етапи та межі її обговорення, окреслює ключові питання і висуває для себе припущення щодо можливих результатів опитування.

На відміну від бесіди інтерв'ю є системою заздалегідь підготовлених запитань, які дослідник ставить опитуваному, утримуючись від власних коментарів. Таким чином інтерв'юер не впливає на думку свого співрозмовника.

За формою інтерв'ю буває стандартним (відбувається суворо за розробленим текстом), творчим (дозволяє певну свободу запитань та відповідей на них), глибоким (межує з особистісно-довірливою бесідою).

У проведенні інтерв'ю досліднику треба уникати таких типових помилок:

- ситуаційних (невдало вибране місце та час для розмови, опитуваного не попереджено, він поспішає, не може зосередитись);
- соціологічних (вік інтерв'юера викликає заперечення опитуваних, у розмові дослідник припускається мовленнєвих огріхів, не володіє технікою опитування);
- психологічних (інтерв'юер має упереджене ставлення до опитуваного, оцінює добуті результати за стереотипом).

Широко вживаним є **метод анкетування**, що проводиться у вигляді письмового опитування. Різноманітні види анкетування групуються за кількома ознаками: за кількістю охоплення опитуваних (повне і вибіркове); за характером спілкування (особисте і заочне); за формою здійснення (групове та індивідуальне); за способом вручення анкет (поштове і роздавальне).

Повне анкетування передбачає опитування всієї генеральної сукупності респондентів. Вибіркове, яке найчастіше практикується у педагогіці, охоплює лише частину опитуваних. За умов особистого анкетування опитуваний безпосередньо контактує з дослідником, що гарантує повернення анкет, дає можливість контролювати процес їх заповнення. Під час заочного анкетування опитувані дають відповіді у відсутності дослідника, що часом приводить до помилок. Групове опитування проводиться одночасно з багатьма респондентами. Саме це надає популярності анкетуванню як методу збору значного обсягу матеріалу при мінімальних витратах часу. В індивідуальному анкетуванні опитування проходить з кожним респондентом по черзі.

Тест. Це система психолого-педагогічних завдань, спрямованих на дослідження окремих рис і властивостей людини.

Існує кілька класифікацій тестів. За природою оцінювання якостей їх поділяють на три основні категорії: тест успішності, тест здібностей та індивідуальні тести.

Тести успішно застосовуються для визначення рівня знань або вмінь, фактично здобутих індивідом у певній галузі навчальної чи професійної діяльності.

На відміну від тестів успішності, призначення яких полягає в оцінці вже наявних знань або вмінь, тести здібностей прогнозують той рівень знань або вмінь, досягнення яких є імовірним для досліджуваного за певних умов навчання. За своїм змістом тести здібностей поділяються на дві підгрупи: тести загальних здібностей або тести інтелекту і тести спеціальних здібностей, до яких належать тести, орієнтовані на вивчення музичних або хореографічних здібностей.

Експертна оцінка. За допомогою методу експертної оцінки (методу рейтингу) досліджуються мистецько-педагогічні проблеми, що не піддаються формалізації. Цей метод поєднує опосередковане спостереження і опитування, які пов'язані з залученням до оцінки явищ, що вивчаються найкомпетентніших фахівців. Спеціально підібрана група експертів робить свої висновки на основі логіко-інтуїтивного аналізу з використанням порівняльної оцінки фактів. Від простого збору відгуків і думок метод експертних оцінок відрізняється чіткою та цілісною програмою оцінювання, застосуванням шкали кількісного аналізу і певних критеріїв виставлення балів.

Опис – це фіксація ознак досліджуваного об'єкта, які встановлюються, наприклад, шляхом спостереження, вимірювання або експерименту. Опис буває:

- а) безпосереднім, коли дослідник безпосередньо сприймає й розкриває ознаки об'єкта;
- б) опосередкованим, коли дослідник відзначає ознаки об'єкта, які сприймалися іншими особами.

Порівняння – це зіставлення ознак, властивих двом або кільком об'єктам, встановлення відмінності між ними або знаходження в них спільного. У науковому дослідженні цей метод застосовується, наприклад, для порівняння, наприклад, педагогічних систем.

Досліджувати процеси або явища можна також за допомогою абстрактного поняття – **моделювання**.

Під **моделлю** розуміють штучну систему, що відображає основні властивості досліджуваного об'єкта – оригіналу. Модель – це зображення в зручній формі численної інформації про досліджуваний об'єкт. Метод **моделювання** – вивчення явищ за допомогою моделей – один з основних в сучасних дослідженнях.

Також використовуються методи вивчення літературних джерел та мистецько-педагогічного досвіду, а також методи кількісної обробки результатів дослідження.

ПРИЙОМИ ВИКЛАДЕННЯ НАУКОВИХ МАТЕРІАЛІВ

Кожен дослідник намагається донести до читача свої думки в найбільш ясному і зрозумілому вигляді. Один вважає, що для цього досить лише коротко описати процес дослідження і докладно викласти кінцеві результати. Інший ніби вводить читача до своєї творчої лабораторії, не поспішаючи веде його від етапу до етапу, докладно та послідовно розкриваючи методи своєї роботи, її успіхи й невдачі, весь процес дослідження. Так перед читачем розкривається весь важкий шлях пошуку вченого від творчого задуму до заключного етапу роботи – підбиття підсумків, формулювання висновків і пропозицій.

Перший варіант викладу часто використовується авторами наукових монографій, розрахованих на порівняно вузьке коло фахівців. Для курсової, а в подальшому і магістерської, роботи більш прийнятним є другий варіант викладення, який дає змогу краще виявити спроможність студента до самостійної науково-дослідної роботи. Це сприяє повнішому виявленню

глибини його наукової ерудиції в даній галузі науки і спеціальних знань із питань дослідження.

В арсеналі авторів наукових робіт може бути кілька методичних прийомів викладу матеріалу. Найчастіше використовуються такі прийоми: а) послідовний; б) цілісний (з подальшою обробкою кожного розділу); в) вибірковий (розділи пишуться окремо в будь-якій послідовності).

Послідовний виклад матеріалу потребує більших витрат часу, бо автор не може переходити до наступного розділу, не закінчивши роботу над попереднім. А для обробки одного розділу потрібно часом перевірити кілька варіантів, аби знайти кращий із них. Водночас матеріал, який майже не потребує чорнової обробки, чекає черги і лежить без руху.

Цілісний прийом. Тут знадобиться майже вдвічі менше часу на підготовку кінцевого варіанта рукопису, бо спершу пишеться чернетка всього твору, ніби грубими мазками, потім відбувається його обробка в частинах і деталях.

Вибірковий виклад матеріалів. У міру готовності фактичних даних автор обробляє матеріали у будь-якому зручному для нього порядку, подібно до того як художник пише картину не обов'язково з верхньої або нижньої частини. Тому обрати можна саме той прийом викладення, котрий видається найприйнятнішим для перетворення так званого чорнового рукопису на проміжний або остаточний.

На цьому етапі роботи над рукописом із уже накопиченого текстового матеріалу, окрім основних розділів, доцільно виділити такі композиційні елементи роботи: а) вступ, б) висновки і пропозиції, в) бібліографічний перелік використаних літературних джерел, г) додатки, д) покажчики.

Перед тим, як переходити до остаточної обробки чорнового рукопису, корисно обговорити основні положення його змісту з науковим керівником.

Робота над остаточним варіантом рукопису. Коли макет чорнового рукопису готовий, всі потрібні матеріали зібрано, зроблено необхідні узагальнення, є схвалення наукового керівника, починається детальне

шліфування тексту рукопису. Перевіряються і критично оцінюються кожен висновок, таблиця, кожне речення, кожне слово.

Дослідник ще раз перевіряє, наскільки назва його роботи та назви розділів і підрозділів відповідають їх змісту, уточнює композицію роботи, розміщення матеріалів та їх рубрикацію. Доцільно також іще раз перевірити переконливість аргументів на захист своїх наукових положень. Тут варто подивитися на власний твір немовби «чужими очима», критично і вимогливо.

МОВА І СТИЛЬ НАУКОВОЇ ПРАЦІ

Мова і стиль наукової роботи як частина писемної наукової мови склалися під впливом так званого академічного етикету, сутністю якого є інтерпретація власної та запозичених точок зору з метою обґрунтування наукової істини. Вже склалися певні традиції у спілкуванні вчених між собою як в усній, так і в писемній мові. Проте не слід думати, що є збірка «писаних» правил наукової мови. Може йтися лише про деякі усталені особливості.

Найхарактерніша ознака наукової мови – формально-логічний спосіб викладу матеріалу. Це відображається у всій системі мовних засобів. Науковий виклад складається головним чином із роздумів, метою яких є доведення істин, виявлених унаслідок дослідження фактів дійсності.

Для наукового тексту характерні смислова завершеність, цілісність і пов'язаність. Найважливіший засіб вираження логічних зв'язків – спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, що вказують:

- на послідовність розвитку думки (спочатку, насамперед, потім, поперше, по-друге, отже і т. ін.);
- заперечення (проте, тимчасом, але, тоді як, однак, аж ніяк), причинно-наслідкові відношення (таким чином, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, внаслідок цього, крім того, до того ж);

– перехід від однієї думки до іншої (раніше ніж перейти до..., звернімося до..., розглянемо, зупинимось на..., розглянувши..., перейдемо до..., треба зупинитися на..., варто розглянути...);

– результат, висновок (отже, значить, як висновок, на закінчення зазначимо, все сказане дає змогу зробити висновок, підсумовуючи, слід сказати...).

Засобами логічного зв'язку можуть виступати займенники, прикметники і дісприкметники (даний, той, такий, названий, вказаний і т. ін.).

Не завжди ці та подібні їм слова прикрашають наукову працю, але вони є своєрідними дороговказами, які попереджають про повороти думки автора, інформують про особливості його творчого шляху. Читач роботи відразу розуміє, що слова «справді» або «насправді» вказують, що наступний текст повинен бути доведенням, «з іншого боку», «навпаки», «але» готують читача до сприйняття протиставлення, «бо» – пояснення. У деяких випадках словосполучення розглянутого вище типу не тільки допомагають окреслити переходи авторської думки, а й сприяють удосконаленню рубрикації тексту. Наприклад, слова «перейдемо до розгляду» можуть замінити заголовок рубрики. Вони, відіграючи роль невиділених рубрик, пояснюють внутрішню послідовність викладу, а тому в науковому тексті дуже потрібні.

На рівні цілого тексту для наукової мови, мабуть, основною прикметою є цілеспрямованість і прагматизм. Звідси стає зрозуміло, чому емоційні мовні елементи в наукових роботах не відіграють особливої ролі. Науковий текст характеризується тим, що його становлять лише точні, отримані внаслідок тривалих спостережень і наукових експериментів відомості та факти. Це зумовлює і точність їх словесного вияву, і, таким чином, використання спеціальної термінології.

Завдяки спеціальним термінам стає можливим у стислій та економній формі давати розгорнуті визначення і характеристики наукових фактів, понять, процесів, явищ.

Слід добре пам'ятати, що науковий термін – це не просто слово, а втілення сутності даного явища. Отже добирати наукові терміни і визначення необхідно дуже уважно. Не можна довільно змішувати в одному тексті різну термінологію, пам'ятаючи, що кожна галузь науки має свою, притаманну тільки їй термінологічну систему.

Не використовується також замість прийнятих у даній науці термінів професійна лексика, тобто слова та вирази, поширені у певному науковому середовищі. Професіоналізми – це не позначення наукових понять, а умовні, вищою мірою диференційовані найменування реалій, які використовуються в середовищі вузьких фахівців і зрозумілі тільки їм.

Фразеологія наукової прози також вельми специфічна. Вона покликана, з одного боку, визначати логічні зв'язки між частинами висловлювань (такі, наприклад, стійкі сполучення, як «навести результати», «як показав аналіз», «на підставі отриманих даних», «підсумовуючи сказане», «звідси випливає, що» і т. ін.), з іншого боку, позначати певні поняття, будучи, по суті, термінами (такі, наприклад, як **«естетичне виховання»**, **«художня свідомість»**, **«виконавська культура»**, **«музичне сприймання»**, **«інструментально-виконавські якості»**, **«хореографічна лексика»**, **«хореографічні уміння»**, **«музичні здібності»**, тощо).

Розглянемо тепер деякі особливості наукової мови, котрі суттєво впливають на мовностилістичне оформлення дослідження. Насамперед слід відзначити наявність великої кількості іменників із абстрактним значенням, а також віддієслівних іменників (дослідження, розгляд, вивчення і т. ін.).

У науковій прозі широко представлені відносні прикметники, оскільки саме вони на відміну від якісних дають змогу з максимальною точністю вказувати достатні та потрібні ознаки понять.

Як відомо, не можна утворювати форми ступенів порівняння відносних прикметників. Тому в науковому тексті, використовуючи якісні прикметники, перевагу віддають аналітичним формам вищого та найвищого ступенів. Для

утворення найвищого ступеня часто використовують слова «найбільш», «найменш».

Особливістю мови наукової прози є також відсутність експресії. Звідси домінуюча форма оцінки – констатація ознак, притаманних слову, яке визначають. Тому більшість прикметників є тут частинами термінологічних виразів. Так, правильно буде прикметник «наступні» замінити займенником «такі», котрий всюди підкреслює послідовність перерахування особливостей і прикмет.

Дієслово та дієслівні форми несуть у тексті особливе інформаційне навантаження. Автори наукових праць звичайно пишуть «проблема, яка розглядається», а не «проблема, яка розглянута». Ці дієслівні форми служать для окреслення постійної ознаки предмета (в наукових законах, закономірностях, встановлених раніше або в процесі даного дослідження).

Широко вживаються також дієслівні форми недоконаного виду минулого часу дійсного способу, бо вони не фіксують ставлення до дії, яка описується, на момент висловлювання.

Рідше – дієслова умовного і майже ніколи — наказового способу. Часто використовуються зворотні дієслова, пасивні конструкції, що зумовлено потребою підкреслити об'єкт дії, предмет дослідження (наприклад, «У даній статті розглядаються...», «Передбачено виділити педагогічні умови...»).

У науковій мові дуже поширені вказівні займенники «цей», «той», «такий». Вони не тільки конкретизують предмет, а й визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання (наприклад, «Ці дані служать достатньою підставою для висновку...»). Займенники «щось», «дещо», «що-небудь» через неконкретність їх значення в наукових текстах не використовуються.

Зупинимося тепер на *синтаксисі наукової мови*. Оскільки вона характеризується логічною послідовністю, тут окремі речення і частини складного синтаксичного цілого, всі компоненти (прості та складні), як правило, дуже тісно пов'язані один з одним, кожен наступний впливає з попереднього або є наступною ланкою в розповіді чи міркуваннях. Тому для

тексту курсової роботи, яка потребує складної аргументації та виявлення причинно-наслідкових відносин, властиві складні речення різних видів із чіткими синтаксичними зв'язками. Звідси розмаїття складених сполучників підрядності «завдяки тому, що», «між тим як», «тому що», «замість того, щоб», «з огляду на те, що», «зважаючи на те, що», «внаслідок того, що», «після того, що», «тоді як» та ін. Особливо часто використовуються похідні прийменники «протягом», «відповідно до...», «внаслідок», «на відміну від...», «поряд з...», «з огляду на» тощо.

У науковому тексті частіше зустрічаються складнопідрядні, ніж складносурядні речення. Це пояснюється тим, що підпорядковуючі конструкції відбивають причинні, часові, наслідкові, умовні та подібні відношення, а також тим, що окремі частини в складнопідрядному реченні тісно пов'язані між собою. Частини ж складносурядного речення немовби нанизуються одна на одну, утворюючи своєрідний ланцюг, окремі ланки якого мають незалежність і легко піддаються перегрупованню.

Безособові, неозначено-особові речення в науковому тексті вживаються при описі фактів, явищ і процесів. Називні речення використовуються в назвах розділів, підрозділів і пунктів, у підписах під рисунками, діаграмами, ілюстраціями.

Наукова мова має й чисто *стилістичні особливості*. Об'єктивність викладу – основна її стилістична риса. Звідси наявність у тексті наукових праць вставних слів і словосполучень на позначення ступеня достовірності повідомлення. Завдяки таким словам той чи той факт можна подати як достовірний (справді, насправді, зрозуміло), припустимий (треба гадати, як видно), можливий (можливо, ймовірно).

Обов'язковою вимогою об'єктивності викладу матеріалу є також вказівка на джерело повідомлення, автора висловленої думки чи якогось виразу. В тексті цю умову можна реалізувати за допомогою спеціальних вставних слів і словосполучень («за повідомленням», «за даними», «на думку», «на нашу думку» і т. ін.).

Діловий і конкретний характер опису явищ, які вивчаються, фактів і процесів майже повністю виключає емоційно забарвлені слова та вигуки. У науковій мові вже досить чітко сформувалися певні стандарти викладення матеріалу.

Стиль писемної наукової мови – це безособовий монолог. Тому виклад зазвичай ведеться від третьої особи, бо увага зосереджена на змісті та логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Порівняно рідко використовуються форми першої і зовсім не використовуються – другої особи займенників однини. Авторське «я» ніби відступає на другий план.

Нині стало неписаним правилом у наукових роботах замість «я» використовувати «ми» з огляду на те, що вираз суб'єкта авторства як формального колективу надає більшого об'єктивізму викладу. Справді, вираз авторства через «ми» дає змогу відобразити власну думку як думку певної групи людей, наукової школи чи наукового напрямку. І це цілком зрозуміло, оскільки сучасну науку характеризують такі тенденції, як інтеграція, колективність творчості, комплексний підхід до розв'язання проблем. Займенник «ми» та його похідні якомога краще передає й відтінює ці тенденції.

Ставши фактом наукової мови, займенник «ми» зумовив цілу низку нових похідних словосполучень, наприклад, такий: «на нашу думку». Проте нагромадження в тексті займенника «ми» справляє малоприємне враження. Тому автори намагаються використовувати звороти, що виключають наявність цього займенника. На допомогу приходять конструкції з невизначено-особовими реченнями. Використовується також форма викладу від третьої особи («Автор вважає...»). Аналогічну функцію виконує речення з пасивними дієприкметниками («Розроблений комплексний підхід до вивчення...»), в якому відпадає потреба у фіксації суб'єкта дії, що тим самим дає змогу уникати в тексті особових займенників.

Якостями, котрі визначають культуру наукової мови, є точність, ясність і стислість. Сміслова **точність** – одна з головних умов забезпечення наукової та практичної значущості інформації. Недоречно вжите слово може суттєво

викривити сенс написаного, призвести до подвійного тлумачення тієї чи тієї фрази, надати всьому тексту небажаної тональності.

Поганою є звичка пересипати свою мову канцеляризмами, заплутаною книжковою лексикою, переобтяжувати її чужомовними словами. Трапляються випадки, коли звичайні українські слова вживаються неточно, всупереч їхній семантиці.

Точність наукової мови забезпечується ще й дотриманням стилістичних норм і зв'язків слів у реченні. Порухення їх породжує неправильне тлумачення висловленої думки.

Ще одна необхідна якість наукової мови – її **ясність**. Ясність – це вміння писати доступно і дохідливо. Практика показує, що особливо багато незрозумілостей виникає там, де автори замість точних кількісних значень використовують слова і словосполучення з невизначеним або занадто узагальненим значенням.

Дуже часто автори пишуть «тощо» не знаючи, як продовжити перелік, або вводять до тексту словосполучення «цілком очевидно», коли не можуть викласти інших аргументів. Зворот «відомим чином» нерідко засвідчує, що автор не знає яким чином.

Здебільшого порушення ясності викладу викликане намаганням окремих авторів надати своїй праці уявної науковості. Звідси і зовсім непотрібна наукоподібність, коли простим усім добре відомим предметам дають ускладнені назви.

Нерідко доступність і дохідливість називають простотою. Простота викладу сприяє тому, що текст дослідження читається легко, тобто коли думки автора сприймаються без ускладнень. Проте не можна ототожнювати простоту і примітивність. Не слід також плутати простоту із загальнодоступністю наукової мови.

Головне в мовностилістичному оформленні тексту роботи полягає в тому, щоб її зміст за формою викладу був доступний для тих, на кого ця праця розрахована.

Стислість – третя обов’язкова якість наукової мови. Реалізація цієї якості означає вміння уникнути непотрібних повторів, надмірної деталізації та словесного мотлоху. Кожне слово і вираз служать тут меті, яку можна сформулювати таким чином: якомога не тільки точніше, але й стисліше донести сутність справи. Тому слова і словосполучення, котрі не несуть жодного смислового навантаження, повинні бути повністю вилучені з тексту наукової роботи.

Багатослів’я або мовна надмірність найчастіше виявляється у вживанні зайвих слів. Щоб його уникнути, треба передусім боротися із плеоназмами, коли до тексту вповзають непотрібні слова. Вони свідчать не тільки про мовну недбалість її автора, а й часто вказують на нечіткість його уявлення про предмет дослідження або на те, що він просто не розуміє точного сенсу слів, узятих із чужої мови.

До мовної надмірності слід віднести і вживання без потреби чужомовних слів, які дублюють українські і тим самим невиправдано ускладнюють вислів. Навіщо, наприклад, говорити «нічого екстраординарного», коли можна сказати «нічого особливого»; замість ординарний – звичайний, індиферентно – байдуже, ігнорувати – не помічати, лімітувати – обмежувати, орієнтовно – приблизно, функціонувати – діяти, диверсифікація – різноманітність, детермінувати – визначати, апробація – перевірка і т. д.

Різновидом багатослів’я є тавтологія, тобто повторення одного й того ж іншими словами. Багато досліджень переповнено повтореннями однакових або близьких за значенням слів.

Окрім лексичних форм багатослів’я в дослідженнях трапляються і стилістичні вади, серед яких переважають канцеляризми, що засмічують мову, надаючи їй казенного відтінку.

Особливо часто канцеляризми потрапляють у наукову мову через недоречне використання так званих прислівникових сполучень, позбавляючи її емоційності і стислості (у справі, по лінії, за рахунок, у частині).

ІНФОРМАЦІЯ ТА ЇЇ ПОШУК

Накопичення, зберігання та створення умов для користування літературними джерелами здійснюють бібліотеки (як загального користування, так і спеціалізовані – наукові, технічні, медичні, педагогічні, історичні, іноземної літератури тощо). У бібліотеках встановлено певний порядок зберігання інформації. Існує основний і довідковий фонд.

Основний фонд (книги, журнали, збірники, бюлетені, звіти, рукописи тощо) розміщується на полицях сховищ бібліотеки. Громіздкі матеріали (наприклад, дисертації, наукові звіти) надійно зберігаються на дискетах і компакт-дисках.

Довідковий фонд містить сукупність вторинних інформації документів основного фонду. Найпоширенішим видом такого опрацювання і найбільш стисло оформлення відомостей про різноманітні публікації є каталоги та картотеки.

Існує три основних види каталогів:

алфавітний – містить відомості про наявні у даній бібліотеці літературні джерела незалежно від їхнього змісту розміщені у алфавітній послідовності прізвищ їхніх авторів або назв установ. Картки алфавітного каталогу розташовують в ящиках, на яких вказані перші та останні склади прізвищ авторів (наприклад «Лобат — Лонг», «Орд — Осм»);

систематичний — складається за галузями знань: наука, освіта, техніка, економіка та ін. Він дає можливість визначити, з яких галузей знань і які саме книги є в бібліотеці;

предметний – відображає більш часткові питання і утворюється за назвами предметів з дотриманням алфавіту. Структура предметного каталогу визначається списком предметних рубрик, що являють собою короткий словесний вираз предмету (теми) друкованих творів.

Крім алфавітного, систематичного та предметного каталогів в бібліотеках є картотеки газетно-журнальних статей, рецензій та інші тематичні картотеки.

За алфавітним каталогом можна відшукати будь-яку інформацію, знаючи прізвище автора документа, його редактора або назву першоджерела. За систематичним каталогом можна підбирати інформацію для різних галузей знань. Для прискорення пошуку потрібної інформації до каталогу додається ключ – алфавітний предметний покажчик.

В алфавітному каталозі картки з описом видань розміщуються в ретельному алфавітному порядку прізвищ авторів або назв творів. Щоб полегшити пошук потрібних видань, важливо знати основні правила розстановки карток в алфавітному каталозі.

1. Картки розставляються за українським алфавітом прізвищ авторів і назв книг.

2. Місце картки в алфавітному ряду визначається першим словом у бібліографічному описі. В разі збігу перших слів картки розставляють за другим словом, за третім тощо.

3. Якщо прізвища авторів співпадають, то розміщення карток в каталозі здійснюють з урахуванням імен авторів; якщо співпадають імена, то враховують «по батькові», а якщо і ці дані співпадають, то враховують назву книги.

4. Картки на авторів з подвійними прізвищами розміщуються після карток на авторів, прізвища яких збігаються з першою частиною подвійного прізвища.

5. Якщо в заголовку зустрічається скорочене найменування країн або організацій, то воно приймається за одне слово і картки розставляються відповідно з його літерним складом:

6. Якщо опис починається з числівника, написаного цифрами, то при розстановці карток до уваги береться його словесне вираження:

7. При розстановці карток на видання одного автора алфавітний порядок порушується. Спочатку ставляться картки з описом повних зібрань творів, вибраних творів, потім в алфавітному порядку окремі твори.

Алфавітний каталог стане у нагоді й тоді, коли відомий лише один з двох, з трьох авторів книги або редактор книги. На них в каталозі передбачені додаткові картки.

Швидкість пошуку потрібних відомостей в алфавітному каталозі забезпечують каталожні роздільники із зазначенням букви, складу, слова або прізвища.

Картки в систематичному каталозі розташовані за певною системою класифікації. У бібліотеках вищих педагогічних закладів в основу створення систематичних каталогів покладено Бібліотечно-бібліографічну систему класифікації (ББК). Вона визначає такі розділи систематичного каталогу:

А – Загальнонаукові та міждисциплінарні знання

Б – Природничі науки в цілому

В – Фізико-математичні науки

Г – Хімічні науки

Д – Науки про Землю

Е – Біологічні науки

Ж/О – Техніка і технічні науки в цілому

П – Сільське і лісове господарство

Р – Охорона здоров'я. Медичні науки

С Суспільні науки в цілому

Т – Історія. Історичні науки

У – Економіка. Економічні науки

Ф – Політологія. Політичні науки

Х – Держава і право. Юридичні науки.

Ц – Військові науки. Військова справа

Ч – Культура. Наука. Освіта

Ш – Філологічні науки. Художня література

Щ – Мистецтво. Мистецтвознавство

Э – Релігія. Атеїзм

Ю – Філософські науки. Психологія

Я – Література універсального змісту

Уміле користування довідковим фондом сприяє скороченню часу на пошук потрібної інформації та підвищує ефективність праці дослідника.

Пошук потрібної наукової інформації – справа не проста. Найчастіше головним критерієм у цій справі виступає власний досвід дослідника. Науковий працівник постійно працює з різноманітними літературними джерелами. Протягом тривалого часу він практично інтуїтивно відбирає ті видання, які містять найціннішу наукову інформацію з його точки зору, запам'ятовує ті джерела, в яких містяться матеріали, що зацікавили його. Так поступово формується осередок найважливіших джерел інформації.

Методика пошуку першоджерел має свою специфіку. Найбільш простий з них – регулярний перегляд в бібліотеках виставок нових надходжень. Але цей оперативний шлях містить у собі багато елементів випадковості, коли основна частина потрібної інформації залишається невідомою.

З чого ж починати пошук? Якщо відоме прізвище автора (авторів) друкованої праці, то краще всього звернутись до алфавітного каталогу. У ньому можна розшукати не тільки потрібне в даний час джерело, але й попередні публікації і таким чином прослідкувати, як розвивались наукові інтереси певного дослідника або наукового колективу.

Для більш широкого пошуку джерел, наприклад, за галуззю знань або темою, слід скористатись систематичним каталогом.

У загальному вигляді методика пошуку необхідних джерел може включати два основних напрямки:

- тематичний підбір всіх джерел;
- тематичний підбір за видом документа (наприклад, тільки журнальні статті, описи винаходів тощо).

Можливий підбір документів поточний (протягом місяця, року) і ретроспективний (за багато попередніх років).

Надійними помічниками кожного, хто починає пошук потрібної для дослідження інформації, можуть стати спеціальні бібліографічні видання:

- реферативні журнали з окремих галузей знань;
- галузеві бібліографічні видання;
- бібліографічні видання універсального змісту.

Саме з таких видань найчастіше і починають інформаційний пошук.

ЯК ЗНАЙТИ ПОТРІБНУ ІНФОРМАЦІЮ В МЕРЕЖІ INTERNET

Internet – глобальна мережа, яка поєднує мільйони комп'ютерів в усьому світі. Сьогодні мільйони людей щоденно використовують Internet для спілкування й отримання потрібної інформації.

Як же знайти потрібну інформацію в Internet? Якщо відома конкретна адреса, питань щодо цього, зазвичай не виникає. А якщо її місцезнаходження невідоме? Серед мільярдів веб-сторінок знайти потрібну інформацію було б неможливо, якби необхідно було переглядати кожен з них. Тому існують спеціальні методи пошуку:

- безпосередній пошук з використанням гіпертекстових посилань. Оскільки всі сайти в просторі Internet фактично пов'язані між собою, то пошук інформації може бути здійснений шляхом послідовного перегляду пов'язаних сторінок за допомогою браузера;

- аналіз нових ресурсів, який може бути необхідним при проведенні пошуку найбільш свіжої інформації або для аналізу тенденцій розвитку об'єкта дослідження в динаміці. Для здійснення такого пошуку існують каталоги інтернет-ресурсів. Вони мають ієрархічну структуру, верхній рівень якої утворюють 10–15 найзагальніших предметних або тематичних категорій. Ці категорії підрозділяються на рубрики, які у свою чергу можуть мати ще більш дрібне ділення.

Використання пошукових систем – один з основних методів пошуку потрібної інформації. В результаті пошуку з'явиться список ресурсів Internet, який потрібно детально розглянути. Застосування пошукових систем засноване на використанні ключових слів, що передаються пошукових серверів в якості

аргументів пошуку. Пошукова машина регулярно, щодня, 24 години на добу обходить всі адреси Інтернет, проглядає сторінки і вносить їх до своєї бази. Цей процес називається індексацією. Пошуковик обходить всі відомі йому сайти, сам шукає нові і включає їх в свій «шляховий лист».

Найпопулярнішими серед користувачі пошуковими системами є:

<http://www.google.com> - міжнародний пошуковий сервер

<http://www.yahoo.com> - англomовний пошуковий сервер.

ТИПОЛОГІЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ОСНОВНІ ВИДИ ВИДАНЬ

Інформація передається в просторі і за часом. Її джерелом може бути будь-який об'єкт.

З точки зору наукової інформації документ – це матеріальний об'єкт, котрий фіксує й підтверджує які-небудь знання.

Історично склалося так, що найбільш розповсюдженими документами стали і все ще залишаються текстові (книги, журнали, рукописи, графічні матеріали у вигляді креслень, схем, діаграм). Їх поділяють на **первинні** та **вторинні**. *Первинні* документи містять записи результатів вивчення, дослідження, розробки тощо; *вторинні* – результати перетворення інформації на основі вивчення змісту первинних документів (реферативні огляди, реферативні журнали, бібліографічні покажчики, бібліографічні каталоги тощо).

Первинні і вторинні документи поділяють на *опубліковані* (типографський спосіб) і *неопубліковані* (рукопис). Правда, такий поділ дещо умовний, тому що існують документи, які в одних випадках можна розглядати як публікації, а в інших – як рукописи, наприклад, переклади, автореферати дисертацій. Свою специфіку має патентна документація (патенти, винаходи), тому її виділяють окремо.

Серед первинних опублікованих документів перш за все слід виокремити видання. Їх поділяють на основні види: *неперіодичні, періодичні і такі що продовжуються*.

Неперіодичним вважається видання, котре вийшло з друку одноразово. Тільки найбільш важливі і цінні з них з часом перевидаються, але заздалегідь це не передбачається. До неперіодичних видань належать книги та брошури. Книга – неперіодичне видання у вигляді зброшурованих аркушів друкованого матеріалу (обсягом понад 48 сторінок), одне з найважливіших джерел масової, наукової і технічної інформації, важливий засіб формування поглядів і пропагування знань. Брошура (від французького brochure) – книжкове друковане видання невеликого обсягу – понад чотири, але не більше 48 сторінок.

Неперіодичні видання бувають одностомними і багатотомними. Багатотомні видання являють собою єдине ціле і за змістом, і за оформленням. Окремі томи позначаються самостійними числами, а їх загальна кількість визначається заздалегідь.

За читацьким призначенням і характером наявної в них інформації, неперіодичні наукові видання можна умовно поділити на певні типи.

Перший тип – **наукова література**, яка відображає результат досліджень в різних галузях науки. Вона призначена для висококваліфікованих спеціалістів – праці класиків науки, публікації науково-дослідних установ, товариств, конгресів; книги, що відображають зміст дисертацій тощо. Вказані видання, як правило містять чисельні посилання на інші праці.

Другий тип – **науково-популярна література**, яка характеризує досягнення науки у формі, доступній читачу – неспеціалісту. Мета видання такої літератури – поширення знань серед великого кола читачів (переважно неспеціалістів).

Третій тип – **професійно-виробнича література**. Вона містить описи технічних засобів і технологій виробничих процесів, організації та управління виробництвом, відомості з різних галузей практичної діяльності.

Четвертий тип – **навчальна література** (навчальні програми, підручники і навчальні посібники, практикуми, навчально-методичні посібники, хрестоматії тощо) різноманітного призначення. Цей тип видань містить систематизовані відомості наукового і прикладного характеру, видані у формі, зручній для вивчення. Зокрема, навчальні посібники для вузів за змістом багато в чому наближені до наукової літератури. Складають навчальні видання відповідно до певних навчальних програм.

П'ятий тип – **література довідково-енциклопедичного характеру**. Видання цього типу досить різноманітні за характером, типами та тематикою. Вони містять відомості наукового або прикладного характеру, систематизовані в порядку, зручному для їх швидкого знаходження. До них відносять енциклопедії й енциклопедичні словники, словники, довідники. Енциклопедія являє собою одно- або багатотомне видання, яке містить в узагальненому вигляді основні відомості з однієї або багатьох галузей знань і практичної діяльності, викладені у вигляді коротких статей, розміщених за алфавітом. За змістом енциклопедії бувають універсальними (Українська Радянська Енциклопедія – УРЕ в 12 томах), галузевими (Музична енциклопедія), тематичними, персональними. Енциклопедичні словники бувають універсальними (Енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона) і галузевими (Музичний енциклопедичний словник). Словник – довідкове видання, яке містить упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, знаків) з короткими їх характеристиками або перекладом на іншу мову. Широкого розповсюдження набули тлумачні, термінологічні, біографічні та цілий ряд інших словників. Тлумачні словники розкривають зміст слів, що забезпечує можливість їхнього правильного застосування в мовному спілкуванні. Термінологічні словники пояснюють терміни і поняття з певної галузі знань. Біографічні словники містять відомості про життя та працю громадських і політичних діячів, вчених, діячів культури і мистецтва.

Шостий тип – **офіційно-документальна література**, яка охоплює широке коло нормативних джерел від зібрань законів держави, постанов і

розпоряджень уряду до збірників та окремих видань стандартів, технічних умов тощо, які друкуються від імені державних органів. Такі документи носять законодавчий, нормативний або директивний характер.

Періодичні видання являють собою оперативні джерела інформації (газети, журнали, деякі збірки, бюлетені). Періодичним виданням прийнято вважати друковані праці, що виходять регулярно через певні проміжки часу, постійним для кожного року числом номерів із спільною назвою «періодика». До найбільш загальновідомого типу цього виду видань відносяться журнали. Їх головна перевага – актуальність, оперативність, конкретна тематична спрямованість.

ЯК ПРАВИЛЬНО ПРАЦЮВАТИ З ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ

Будь-яке наукове дослідження включає такий важливий елемент, як опрацювання наукових літературних джерел, пов'язаних з досліджуваною проблемою. На цьому етапі відбувається накопичення значної кількості різноманітної інформації.

Роботу з літературою починають із складання переліку необхідних для опрацювання джерел. Не слід забувати, що опрацьовуючи попередньо підібрані документи, обов'язково з'являться нові джерела із посилань та прикнижкових списків використаних праць. Виходячи з цього, потрібна постійна гнучка систематизація тих матеріалів, що вже опрацьовані, і тих які ще потрібно опрацювати. Тому кожному, хто опрацьовує літературні джерела, корисно вести облік інформації за допомогою картотеки. В такій картотеці доцільно передбачити *три розділи*:

- 1. Прочитати.** Тут повинен міститись попередньо складений систематизований перелік відібраної для вивчення літератури. Сюди ж додаються відомості про нові джерела, одержані вже в процесі роботи з літературою.

2. **Підлягає опрацюванню.** До цієї частини вміщують відомості про джерела, які мають безпосереднє відношення до досліджуваної проблеми. Доцільно, щоб кожна картка в даному разі містила не тільки бібліографічні відомості, а й анотований виклад змісту літературного джерела.

3. **Прочитано.** Сюди переміщуються з першого розділу вже вивчені джерела, подальше опрацювання яких не доцільне, чим розвантажується початкова пошукова система.

Для ефективного аналізу накопичуваної інформації важливо знати методи її обліку та опрацювання.

Облік опрацьованих літературних джерел зводиться до складання бібліографії. Бібліографія – це перелік різноманітних інформаційних документів, які обов'язково повинні включати відомості про їх авторів, назви джерел, місце видання, видавництво, рік видання та обсяг кожного джерела в сторінках. Складають бібліографічний перелік в алфавітному порядку за прізвищами авторів або їх назвами. Дотримання такої вимоги прискорює пошук потрібної інформації, яка звичайно опрацьовується протягом всього періоду проведення дослідження.

Опрацювання інформації передбачає її вивчення та запам'ятовування. Будь-яке джерело інформації повинне опрацьовуватись ретельно. Тому дуже важливо вміти працювати з літературними джерелами. Читання, опрацювання інформації – справа не проста.

Першою умовою ефективного опрацювання документів є спрямованість, тобто мета читання (з якою метою читається конкретний документ). Вона активізує мислення, сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню прочитаного, робить сприйняття інформації більш цілеспрямованою.

Опрацювання інформації вимагає творчого підходу, натхнення. Саме завдяки цьому підвищується ефективність роботи з літературою. Але навіть коли натхнення і відсутнє, то потрібно зусиллям волі примусити себе працювати, осмислювати прочитане творчо.

Уважність, зосередженість над текстом багато в чому визначають якість опрацювання інформації.

Важливий фактор успішності роботи з інформацією – *самостійність*. Кожний абзац, сторінка прочитаного повинні бути без поспіху проаналізовані, обдумані стосовно до поставленої мети. Тільки вдумливий, самостійний аналіз прочитаного дасть можливість переконатись у своїх судженнях, закріпити думку, поняття, уявлення. Дуже важливим фактором під час опрацювання літератури може стати *наполегливість і систематичність*. Часто, особливо читаючи складний новий текст, важко, а то й неможливо усвідомити його з першого разу. Доводиться читати й перечитувати, намагаючись досягти повного розуміння матеріалу.

Послідовне, систематичне читання покращує засвоєння матеріалу, що опрацьовується. Відволікання зриває, порушує логічно налаштовану думку, викликає втому. Систематичне ретельне читання за планом, з обдумуванням та аналізом прочитаного набагато продуктивніше безсистемного читання.

Опрацьовуючи текст, потрібно домагатись, щоб будь-яке місце у ньому було зрозумілим. В окремих випадках потрібно не тільки зрозуміти, а й запам'ятати текст на певний період часу. Кожний науковець повинен володіти мистецтвом запам'ятовування. Існують різні способи запам'ятовування.

Механічний спосіб ґрунтується на багаторазовому повторюванні й запам'ятовуванні прочитаного. При такому запам'ятовуванні не забезпечується логічний зв'язок між окремими елементами прочитаного тексту. Цей спосіб найменш ефективний серед усіх інших. Він може бути застосований у обмежених випадках – для запам'ятовування дат, формул, цитат, іноземних слів тощо.

Смисловий спосіб ґрунтується на запам'ятовуванні логічних зв'язків між окремими елементами прочитаного (тому цей спосіб запам'ятовування правильніше називати логічно-смисловим). У процесі читання важливо зрозуміти не окремі елементи, а весь текст в цілому, його суть, спрямованість значення. Часто достатньо прочитати текст один раз, щоб його запам'ятати. Але

при цьому особливу увагу необхідно приділяти логічним зв'язкам у ньому. Смысловий спосіб запам'ятовування набагато ефективніший механічного.

Довільний спосіб ґрунтується на застосуванні різноманітних мнемонічних прийомів. Найбільшого поширення серед них набув вибіркового мнемонічний прийом. Перед опрацюванням інформації ставлять мету – запам'ятати лише конкретний матеріал (залежно від мети опрацювання конкретного джерела). Заздалегідь визначена спрямованість спрощує запам'ятовування матеріалу, що опрацьовується. Довільний спосіб запам'ятовування підпорядковується формулі: яка спрямованість, таке й запам'ятовування. Він має ефективність лише при поєднанні із логічно-смысловим запам'ятовуванням.

Мимовільний спосіб ґрунтується на випадковому запам'ятовуванні (без наміру, спрямування) окремих фрагментів тексту, зумовленому емоціями, що виникають у процесі читання.

Загальновідомо, що людина запам'ятовує повніше і надовго не тільки тоді, коли у неї виникає бажання, але й тоді, коли таке бажання відсутнє, що трапляється під час активного, творчого читання.

Суттєве значення для успішного опрацювання літературних джерел має швидке та інтенсивне читання.

Люди, що швидко читають, звичайно мають значні розумові здібності. Крім того, вони систематично удосконалюють техніку читання.

Під терміном «швидке читання» розуміють швидке сприйняття інформації тексту з оптимальним, найкращим коефіцієнтом усвідомлення і засвоєння. Три якості швидкого читання — *швидкість, розуміння, запам'ятовування* – обов'язкові.

Швидке читання іноді вважають поверховим, тому серед читачів можна почути такий афоризм: «Швидке читання виховує ерудитів, а повільне – мудреців». Однак наукові дослідження переконують, що, подібні уявлення не мають під собою ґрунту. Швидке читання в більшій мірі відповідає фізіології людини, воно не так втомлює. Навпаки до читаючого повільно втома приходить

швидше через незібраність уваги пасивність пам'яті, в'ялість механізму розумової діяльності.

Швидке й інтенсивне читання передбачає не лише збільшення швидкості читання, але й підвищення ефективності розуміння й засвоєння прочитаного. Воно потребує також значної інтелектуальної ініціативи читача, активізації його психічної діяльності, мобілізації ряду його психофізіологічних функцій – уваги, пам'яті, мислення. На перший план виступає насамперед увага.

Невід'ємною умовою опрацювання літературних джерел є супровід прочитаного письмовими записами. Завдяки цьому стає можливим краще зрозуміти й засвоїти прочитане; подовжити процес сприйняття інформації, а значить і краще запам'ятати її; відновити в пам'яті те, що вже забулось; проаналізувати прочитане; відібрати найважливіші фрагменти інформації, потрібні для дослідження, що виконується.

Дуже важливо вміти правильно виконувати записи у процесі опрацювання літератури. Дуже короткі записи збіднюють одержану інформацію. Навпаки, надмірні подробиці в записах призводять не тільки до зайвих витрат часу, а й свідчать про невмілість зрозуміти та зафіксувати головне. Інколи в записах головне підмінюється другорядним або спотворюється суть прочитаного тексту.

Опрацьовуючи літературні джерела, застосовують **виписки, анотації, конспекти.**

Виписка – коротко записаний зміст окремих фрагментів (розділів, глав, параграфів, сторінок чи абзаців) прочитаного. Цінність виписок дуже вагома. Вони можуть замінити суцільне конспектування прочитаного тексту. Стислість їх дає можливість в малому обсязі накопичити значну інформацію. Вдало обрана виписка може стати основою для подальшої мислительної, творчої діяльності науковця.

Мета виписок полягає в тому, щоб підготувати в тій чи іншій формі для подальшого використання необхідні, найбільш важливі, істотні відомості з

підручників, книг, журналів. Виписують звичайно окремі положення, факти, цифровий, ілюстративний матеріал.

Виписки можна робити і в процесі читання, і після його завершення, форми виписок різні: це можуть бути цитати, тобто повний запис тієї чи іншої частини тексту, яка містить істотні думки автора, характерні факти. В цьому разі після цитати необхідно точно вказати вихідні дані джерела інформації: автор, заголовок, місце видання, рік, сторінки. Другою формою запису є *тези* — це стислий виклад основних думок прочитаного твору. Цей вид записів, що супроводжує читання, дає змогу узагальнити прочитаний матеріал, викласти його суть коротко і повно. Тези, на відміну від конспекту, дають можливість викласти зміст прочитаного матеріалу в будь-якому порядку, незалежно від його викладу в тексті. Як правило, тези повинні впливати одна з іншої. Частину тез записують у вигляді цитат.

Тези можуть бути або простими і короткими, тобто містити в собі лише основні положення; або складними і повними, тобто, крім основних, — містити також другорядні твердження. В тезах не повинно бути ілюстрацій, пояснень, детальної аргументації.

Найбільш короткою формою записів прочитаного є *план*. Він може бути простим і коротким або складним і розгорнутим. Є різні форми складання плану в процесі пізнавально-інформативного читання. Одна з них полягає в складанні плану в процесі читання, виділенні ключових речень, словосполучень або слів, які використовуються як пункти плану, відображають хід викладу автором інформації в тексті. Тому найчастіше пункти плану формулюють у вигляді: 1) ключових слів та словосполучень, 2) тверджень, 3) запитань.

Другий спосіб — план складається після того, як все першоджерело прочитано повністю. Оскільки в цьому випадку пункти плану можна об'єднувати або міняти місцями, то такий спосіб дозволяє скласти більш послідовний і логічний план. В цьому випадку не має небезпеки ледь не кожную думку тексту перетворювати в пункт плану.

Ключові слова та словосполучення, що відіграють найбільшу роль при складанні плану, це найістотніші для розкриття теми слова і словосполучення, які найчастіше повторюються в тексті. Як правило, це основні поняття деякої предметної галузі. Їх знання дозволяє швидко орієнтуватися у текстах, відшукувати та узагальню необхідну інформацію.

Анотація стислий виклад головного змісту першоджерел (книги, статті). Анотацію складають на даний прочитаний документ цілому.

В анотації відмічається до якої тематики відноситься друкований матеріал, перелічуються розглянуті в ньому питання, проблеми, але зміст цих питань не розкривається. Для анотації притаманні особливі словосполучення: в монографії йде мова про ..., автор висвітлює, розглядаються питання ..., узагальнені ..., текст повідомляє про ..., в статті коротко, повно, детально розглядаються проблеми

Інколи анотації замінюють короткими записами, які звичайно називають – *резюме*. Резюме дає оцінку всього друкованого тексту або окремих його частин, розділів. Ці записи повинні містити коротку за обсягом інформацію про те, що найбільш важливе, оригінальне і нове зустрілося в прочитаному, а також про те, що з прочитаного знадобиться надалі.

Анотації зручно накопичувати на окремих картках з різних питань, пов'язаних з досліджуваною проблемою. Анотації дають можливість швидко відновити в пам'яті раніше прочитаний текст.

Конспект – (від латинського conspectus – огляд) це докладно записаний стислий виклад змісту інформації. Конспект повинен бути змістовним, повним і по можливості коротким. Повнота записів означає не обсяг, а все те, що є головним у даній інформації. Головне у складанні конспекту – це вміння виділити раціональне зерно стосовно досліджуваної проблеми.

Конспект розкриває зміст друкованого тексту з тією ж послідовністю викладу матеріалу, яка спостерігається в оригіналі. При складанні конспекту, вибирають найбільш важливу і суттєву інформацію, головні твердження виділяють, ключові слова (референти), словосполучення підкреслюють, або

записують іншим кольором, що дуже важливо для подальшого використання конспекту.

Конспекти можуть бути текстуальними і тематичними, простими і короткими, складними і розгорнутими. Першим кроком при створенні текстуального конспекту є складання плану першоджерела, а далі згідно з пунктами плану записують тези, виписки окремих найважливіших уривків, цитати, таблиці, цифри, схеми.

Тематичний конспект необхідно складати тоді, коли тема або проблема розглядається в кількох розділах або в різних статтях журналу чи збірки праць. А в конспекті весь матеріал, що стосується визначеної теми, збирають в одному місці. Важливо, щоб між такими записами не був порушеним логічний зв'язок.

Щоб конспект був стислим, потрібно прочитане переказувати своїми словами (а не переписувати дослівно), що вимагає глибокого усвідомлення та аналізу прочитаного, що в свою чергу дасть значну користь. При написанні конспекту доцільно застосовувати скорочення слів, але так, щоб не було втрачено суть викладу прочитаного. Не бажано, наприклад, скорочувати підряд декілька слів. Щоб скорочення були зрозумілими надалі тому, хто написав конспект, в першу чергу слід користуватись загальноприйнятими скороченнями (про них можна дізнатись з довідкової літератури). Але кожний, хто опрацьовує літературні джерела, може мати і свій власний словник скорочених слів (при його відсутності з часом багато скорочень стане неможливо відновити). У скороченому тексті слід дотримуватись всіх потрібних розділових знаків.

Корисність подальшого користування конспектом в значній мірі залежить від правильності його оформлення. Конспект, як правило, ведеться в зошитах або на окремих аркушах. Звичайно роблять великі поля, щоб на них занотовувати свої думки, узагальнення, висновки; це робить конспект особливо цінним видом записів.

Найдоцільніше писати конспекти в процесі роботи з літературними джерелами на окремих аркушах паперу стандартних розмірів. Записи слід виконувати тільки на одному боці аркушів. Завдяки цьому надалі за допомогою

ножиць і клею до конспекту зовсім нескладно внести необхідні доповнення або корективи, при необхідності поміняти місцями окремі частини записів (що неможливо зробити при наявності записів з обох боків аркушів паперу). Так само можна робити доповнення, пояснення (власні коментарі) на зворотному боці кожного аркуша паперу чи призначених для цього полях поруч з уже наявним текстом (доцільна ширина полів біля 1/4 ширини аркуша паперу), для цього по тексту ставлять певні позначки і так само позначають відповідні доповнення чи пояснення, розміщені на зворотному (чистому) аркуші або на полях.

Текст конспекту повинен мати абзаци та ієрархічний поділ на пункти та підпункти. Щоб виділяти важливі положення чи думки, слід користуватись підкреслюваннями тексту різними типами ліній (прямі хвилясті, штрихові) або лініями різних кольорів.

Існує два способи складання конспектів.

Перший з них полягає у тому, що підібрана інформація з досліджуваної проблеми опрацьовується послідовно. Спочатку складають конспект на кожну окрему частину інформації, а потім все об'єднують і утворюють один суцільний виклад дослідженої теми. Такий спосіб найбільш поширений, але він недостатньо ефективний – потрібні значні витрати часу.

Другий спосіб – вибірковий. За цим способом підібрану для опрацювання інформацію розміщують у послідовності за ознакою її повноти, важливості, новизни. Спочатку опрацьовують найновішу інформацію високого наукового рівня. Одержані відомості кладуть в основу складання плану подальшої роботи. Далі переглядають менш важливу, другорядну інформацію, доповнюючи нею вже опрацьовані матеріали. При наявності повторів другорядну інформацію пропускають. Останній спосіб скорочує час на підготовку узагальненого конспекту.

Усю інформацію, одержану у процесі роботи з літературними джерелами, необхідно систематизувати, проаналізувати і викласти у вигляді письмового

огляду. Опрацьовані матеріали можна систематизувати за хронологією публікації або за тематикою питань, що досліджуються.

У першому випадку всі відомості систематизують за певними етапами. Для цього в історії розвитку якоїсь закономірності чи пошуку шляхів розв'язання проблеми доцільно виділити наукові етапи, які характеризуються якісними стрибками. Об'єктивний критичний аналіз опрацьованих матеріалів можливий при наявності у дослідника належного рівня знань та достатньої для цього ерудиції. Під час критичного аналізу інформації – різні ідеї, факти, теорії порівнюють між собою. У даному випадку важливо визначити ті етапи, на яких відбувались зміни у перебігу досліджень, з'явилися нові ідеї, що якісно змінили їх спрямованість.

У процесі активного аналізу завжди виникають власні міркування й думки науковця, визначаються найбільш актуальні питання, що підлягають дослідженню в першу чергу. Зовсім недопустима форма аналізу, коли дослідник лише перераховує прізвища своїх попередників і наводить анотації їхніх праць, не висловлюючи при цьому своїх міркувань.

Тематичний аналіз передбачає опрацювання матеріалів, розподілених між різними питаннями досліджуваної проблеми. В цьому випадку робота дослідника значно спрощується, витрачається менше часу. Але разом з тим стає можливим менш детально проаналізувати наявну у дослідника інформацію.

Огляд повинен повно і систематизовано містити виклад аналізу опрацьованих літературних джерел і повністю відображати стан питання, якому присвячене дослідження. Наявні в ньому відомості повинні давати можливість об'єктивно оцінювати науковий рівень дослідження, правильно обирати шляхи та засоби досягнення поставленої мети.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ЦИТУВАННЯ ТА ПОСИЛАННЯ НА ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити цитати. Науковий етикет вимагає точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором. Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, в кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

в) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;

г) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути максимально точним у викладі думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів, і робити відповідні посилання на джерело;

д) цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім, бо і те і те знижує рівень наукової праці: надмірне цитування створює враження компілятивності праці, а недостатнє – знижує наукову цінність викладеного матеріалу;

е) якщо треба виявити ставлення автора наукової праці до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак запитання;

є) якщо автор, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора курсової роботи, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки. Варіантами таких застережень є: (курсив наш. – М. Х.), (підкреслено мною. – М. Х.), (розбивка моя. – М. Х.).

Коли використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел, що мають велику кількість сторінок, тоді в посиланні слід точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул, джерела, на яке дано посилання в роботі.

Посилання в тексті на джерела роблять згідно з їх переліком у квадратних дужках, наприклад, «... у працях [1–7]...».

Допускається наводити посилання у виносках, при цьому його оформлення має відповідати бібліографічному опису за переліком посилань із зазначенням номера.

На всі таблиці роботи повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» пишуть скорочено, наприклад: «...в табл. 1.2». У повторних посиланнях вживають скорочено слово «дивись», наприклад: «див. табл. 1.3».

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бібліографічний апарат в курсовій роботі – ключ до використаних автором джерел. Крім того, він певною мірою відбиває наукову етику і культуру наукової праці. Саме з нього можна зробити висновок про ступінь ознайомлення студента з літературою з досліджуваної проблеми. Бібліографічний апарат наукової роботи складається з бібліографічного списку (списку використаних джерел) і бібліографічних посилань, які оформлюються відповідно до чинних стандартів.

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарата, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після

висновків. Такий список – одна із суттєвих частин наукової роботи, що віддзеркалює самостійну творчу працю її автора і демонструє ступінь фундаментальності проведеного дослідження.

Джерела необхідно розміщувати в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

Бібліографічне оформлення роботи повинно відповідати вимогам Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 (Чинний від 2016.07.01).

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Характеристика джерела	Приклад оформлення
<p>Книги: Один автор</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. 2. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. 3. Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с. 4. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с. 5. Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : курс лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 145 с. 6. Горбунова А. В. Управління економічною захищеністю підприємства: теорія і методологія : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 240 с. 7. Гурська Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦУЛ, 2016. 172 с. 8. Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.
<p>Два автори</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. 2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с. 3. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с. 4. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с. 5. Горошкова Л. А., Волков В. П. Виробничий менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с. 6. Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.
<p>Три автори</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с. 2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. О. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с. 3. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с. 4. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.

<p>Чотири і більше авторів</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с. 2. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с. 3. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с. 4. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с. 5. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.
<p>Автор(и) та редактор(и)/упорядники</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с. 2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с. 3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.
<p>Без автора</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 25 років економічному факультету: історія та сьогодні (1991-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с. 2. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с. 3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с. 4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с. 5. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с. 6. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред.: Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с. 7. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с. 8. Адміністративно-правова освіта у персоналіях : довід. / за заг. ред.: Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2015. 352 с. 9. Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с. 10. Країни пострадянського простору: виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Рудяков (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2016. 306 с. 11. Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття / упоряд. В. Агеєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.
<p>Багатотомні видання</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с. 2. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Сеницына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с. 3. Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь: НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с. 4. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с. 5. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. Харьков : Право, 2007. Т. 4 : Особенная часть. Косвенные налоги. 536 с.
<p>Автореферати дисертацій</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с. 2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с. 3. Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.

Дисертації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII - початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с. 2. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с. 3. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.
Законодавчі та нормативні документи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. 2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i>. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. 3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49. Ст. 536. 4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017). 5. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 4. С. 530–543. 6. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10. 7. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 20. С. 136–141. 8. Інструкція щодо заповнення особової картки державного службовця : затв. наказом Нац. агентства України з питань Держ. служби від 05.08.2016 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i>. 2016. 19 верес. (№ 38). С. 15–16.
Архівні документи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Лист Голови Спільки «Чорнобиль» Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спільки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. <i>ЦДАГО України</i> (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71. 2. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. <i>ЦДАВО України</i> (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3. 3. Наукове товариство ім. Шевченка. <i>Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України</i>. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.
Патенти	<ol style="list-style-type: none"> 1. Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с. 2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.
Препринти	<ol style="list-style-type: none"> 1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1). 2. Шиляев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ2006-4).
Стандарти	<ol style="list-style-type: none"> 1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація). 2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с. 3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994,

	NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).
Каталоги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Горницькая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с. 2. Історико-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с. 3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.
Бібліографічні покажчики	<ol style="list-style-type: none"> 1. Боротьба з корупцією: нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад.: О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с. 2. Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10). 3. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. покажч. / уклад.: Н. М. Загородна та ін.; наук. ред. Т. В. Марусик; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування). 4. Лисодед О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992-2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с. 5. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856-2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).
ЧАСТИНА ВИДАННЯ: КНИГИ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров / М. А. Баймуратов. <i>Михайло Баймуратов: право як буття вченого</i> : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. К., 2009. С. 477–493. 2. Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212. 3. Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197. 4. Алексеев В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.
ЧАСТИНА ВИДАННЯ: МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЙ (ТЕЗИ, ДОПОВІДІ)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133–136. 2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137. 3. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i> : материалы VII междунар. антитеррорист. форума (Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145–150. 4. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53. 5. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали III регіон. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р. Запоріжжя, 2014. С. 211–212.
ЧАСТИНА ВИДАННЯ: ДОВІДКОВОГО ВИДАННЯ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673. 2. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України</i> : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.

	3. Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i> . Київ, 2003. Т. 5. С. 699.
ЧАСТИНА ВИДАННЯ: ПРОДОВЖУВАНОВОГО ВИДАННЯ	1. Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формування їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i> . Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46. 2. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i> . Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159. 3. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i> . Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218. 4. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i> . Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.
ЧАСТИНА ВИДАННЯ: ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ (ЖУРНАЛУ, ГАЗЕТИ)	1. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i> . 2007. № 4. С. 88–92. 2. Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. <i>Право України</i> . 2017. № 5. С. 71–79. 3. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i> . 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. 4. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності: аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i> . 2017. 20-26 жовт. (№ 42). С. 14–15. 5. Bletskan D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe ₂ : ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i> . 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.
Електронні ресурси	1. Влада очима історії : фотовиставка. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017). 2. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i> . 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf . 3. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i> . Запоріжжя, 2015. № 3. – С. 20–27. – URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf . (дата звернення: 15.11.2017). 4. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років XX століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i> . 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006 .

<i>Характеристика джерел</i>	<i>Приклад оформлення</i>
Книги, монографії	Баренбойм Л.А. Музыкальная педагогика и исполнительство. Л.: Музыка, 1974. 287 с. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді: Монографія. К.: КДІК, 1996. 253 с. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія /За ред., передмова та післямова Н.Г.Нічкало. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: Навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1997. 248 с.
Чотири автори	Падалка О.С., Несімчук А.М., Смолюк І.О., Шпак О.Т. Педагогічні технології: навч. посібник для вузів. К.: Укр. Енциклопедія, 1995. 264 с.
Три автори	Горбач Н.Я., Гелів С.Д., Російська З.П. Теорія світової і вітчизняної культури. Львів: Каменяр, 1992. 165 с.
Два автори	Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. посібник. К.: Укр. Фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с. Каган М.С., Холстова Т.В. Культура – філософія – искусство. М.: Знание, 1988. 64 с.

Колективний автор	Художественная культура и эстетическое развитие личности /Авт.кол. : В.И.Мазепа, А.В.Азархин, В.П.Михайлев и др. К.: Наукова думка, 1989. 295 с. Художественная деятельность: проблемы субъекта и объективной детерминации. / Авт. кол. В.И.Мазепа, В.П.Иванов, В.А.Малахов и др.; Под. ред. В.И.Мазепы. К.: Наукова думка, 1980. 295 с. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. /О.С.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огородійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
Багатотомні видання	Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с
Перекладні видання	Гат Й. Техника фортепианной игры: Пер. с венгер. М. Карвина Будапешт, 1973. 244 с. Одаренные дети. Пер. с англ. /Общ. ред. Г.В.Бурменской, В.М.Слущкой. М.: Прогресс, 1991. 380 с.
Збірки наукових праць	Актуальные проблемы музыкального образования: Сб.статей / Сост. И.К.Котляревский. Киев.: Музична Україна, 1986. 128 с. Музыкальное произведение: сущность, аспекты анализа: Сб. статей / Сост. И.А.Котляревский. – К.: Музичнв Україна. – 1988. – 128 с.
Словники	Філософський словник /За ред.. В.І.Шинкарука. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: УРЕ, 1986. 800 с. Психология. Словарь /под ред. А.В.Петровского, Г.М.Ярошевского. – 2-е изд., доп. М.: Политиздат, 1990. 494 с. Краткий словарь по эстетике: Книга для учителя / Под ред. М.Ф.Овсянникова. М.: Просвещение, 1983. 223 с. Эстетика: Словарь / Под общ. ред. А.А.Беляева и др. М.: Политиздат, 1989. – 447 с. Гончаренко С.І. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
Складові частини книги	Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность //Избранные психологические произведения: В 2 т. Т.2. М. : Педагогика, 1983. с.94-231. Здобнов Р. Исполнительство – род художественного творчества // Эст. очерки. Вып. 2. – М.: Музыка, 1967. – с.98-147.
Статті у журналах	Алікберова О.М. Особливості фортепіанної підготовки майбутнього вчителя //Початкова школа. 1986. №7. С.60-65. Анисько И. Когда играет учитель //Музыка в школе. 1986. №1. С.15-18. Грінчук І.П. Формування майбутнього вчителя музики. Репродукція чи творення? //Рідна школа. 2000. №2. С.26-28.
Дисертації	Егорова С.В. Развитие исполнительской активности будущего учителя музыки в процессе его фортепианной подготовки: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. М., 1998. 196 с. Остапенко Л.В. Розвиток творчих якостей у студентів – хормейстерів засобами української духовної музики: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ – 1999. – 162 с.
Автореферати	Згурська Н.М. Формування музично-виконавської культури майбутнього вчителя: Автореф. дис. ... канд. пед. наук:13.00.02. Київ, 2001. 16 с. Ніколаї Г.Ю. Дидактичне обґрунтування виконавської підготовки майбутніх учителів музики: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1992. 17 с.
Електронний ресурс	Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років ХХ століття: період переходу до ринку. Наука та інновації. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

Курсова робота виконується державною мовою, яка відкривається титульною сторінкою, де зазначаються: повна назва Університету, інституту та кафедри; тема курсової роботи; освітня програма; освітній рівень; прізвище, ім'я та по батькові студента; прізвище, ім'я та по батькові наукового керівника його науковий ступінь та вчене звання.

Текст курсової роботи друкується на одному боці аркуша білого паперу формату А4, шрифт Times New Roman, кегль 14, полуторним міжрядковим інтервалом з розмірами полів: ліве – 30 мм, праве – 10 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм.

Обсяг курсових робіт складає близько 30 сторінок.

Текст курсової роботи починається зі змісту, який відображає її структуру (розділи, підрозділи тощо) із зазначенням сторінок їх розміщення.

Кожна структурна частина курсової роботи (зміст, вступ, розділи, загальні висновки, список використаних джерел, додатки) починається з нової сторінки та пишеться великими літерами, наприклад: ЗМІСТ, ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ, ВСТУП, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ.

Кожну структурну частину курсової роботи починають з нової сторінки.

До загального обсягу роботи не входять додатки, список використаних джерел, таблиці та рисунки, які повністю займають площу сторінки, але всі сторінки зазначених елементів курсової роботи підлягають суцільній нумерації.

Першою сторінкою курсової роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок, не проставляючи його номера. Наступні сторінки нумерують у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Такі структурні частини курсової роботи, як зміст, вступ, висновки, список використаних джерел не мають порядкового номера.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДОДАТКІВ

Додатки оформлюють як продовження курсової роботи на наступних її сторінках, розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті.

Кожен із них починають з нової сторінки. Їм дають заголовки, надруковані угорі малими літерами з першої великої симетрично стосовно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток ____» і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер **Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь**, наприклад, додаток А, додаток Б тощо. Єдиний додаток позначається як додаток А.

Текст кожного додатка за потреби може бути поділений на розділи й підрозділи, пронумеровані у межах кожного додатка: перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку, наприклад, А.2 – другий розділ додатка А; В.3.1 – підрозділ 3.1 додатка В.

Ілюстрації, таблиці і формули, розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. Д. 1.2 – другий рисунок першого розділу додатка Д).

ПРОЦЕДУРА ЗАХИСТУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Захист курсової роботи проводиться прилюдно перед комісією, у складі не менше трьох науково-педагогічних працівників кафедри, одним з яких може бути керівник курсової роботи. Комісія затверджується розпорядженням директора інституту на основі подання завідувача кафедри.

Захист повинен мати характер наукової дискусії з докладним аналізом достовірності, обґрунтованості всіх висновків, що викладені в дослідженні й відбуватися в обстановці високої вимогливості, принциповості, дотримання наукової етики.

Свій виступ студент може подати у формі читання (або переказу) тексту доповіді, покликаної показати високий рівень теоретичної підготовки її автора,

його ерудицію та здатність дохідливо викласти основні результати проведеного дослідження.

Під час виступу можна використовувати презентацію в форматі PowerPoint, додаткові графічні матеріали (схеми, таблиці, графіки, діаграми тощо). Поради щодо створення презентацій до доповіді:

1. Використовуйте максимум 3 кольори.
2. Використовуйте максимум 2 шрифти.
3. Не використовуйте шрифти, що важко читаються: шрифти з різними завитками тощо.

4. Не використовуйте шрифт з розміром кегля менше 12, адже присутні на захисті дивитимуться вашу презентацію не з екрану комп'ютера, а з екрану мультимедійного проектора, сидячи при цьому на деякій відстані від екрану. У цьому випадку наявність дрібного шрифту ускладнить ситуацію. При виборі кольору шрифтів співвідносьте їх з кольором фону сторінки щоб забезпечити достатню контрастність при читанні.

5. Не використовуйте картинки тільки для прикраси. Будь-який матеріал, включений в презентацію, в тому числі й графічний, повинен нести змістове навантаження.

6. Використовуйте по максимуму графічний матеріал, по можливості зводьте числові дані в графіки і діаграми.

7. Використовуйте таблиці, структуруйте матеріал для кращого розуміння інформації. Однак уникайте дуже великих таблиць.

8. Пам'ятайте, що із всіх варіантів надання інформації перевага надається графічному. Не зловживайте анімацією. Використовуйте її тільки за необхідності показати рух або розвиток дій. Не використовуйте анімацію там, де без неї цілком можна обійтись.

Оскільки не лише зміст доповіді, а й **характер її прочитання** (чи переказу), **впевненість** у відповідях на поставлені запитання значною мірою визначають оцінку захисту, є потреба зосередити увагу на деяких правилах публічного виступу.

Важливо, щоб мовлення студента було ясне, граматично правильне, впевнене, що робить його зрозумілим і переконливим. Мовлення має бути ще й виразним, що залежить від темпу, гучності та інтонації. Якість виступу різко знижується, коли говорять квапливо, ковтаючи закінчення слів або дуже тихо і невиразно. Спокійна, некваплива манера викладу завжди імпонує слухачам. Неприпустимі порушення норм літературної вимови, зокрема, використання неправильних наголосів у словах.

Усі цифри в тексті записуйте тільки словами, підкреслюйте ключові слова, залишайте великі береги при друкуванні, щоби можна було доповнити виступ своїми зауваженнями, повторюйте іменники, уникаючи займенників, використовуйте прості слова і прості розповідні речення, не переобтяжуйте текст складнопідрядними реченнями.

Результати захисту курсової роботи оцінюються за національною шкалою та за шкалою ЄКТС та виставляються у відомості за підписом голови комісії.

Шкала оцінювання

Кількість балів	Оцінка
90–100	відмінно (A)
82–89	добре (B)
74–81	добре (C)
64–73	задовільно (D)
60–63	задовільно (E)
35–59	незадовільно з можливістю доопрацювання і повторного захисту роботи (FX)
1–34	незадовільно з написанням і захистом роботи на іншу тему (F)

Розподіл балів за видами робіт (складових курсової роботи)

Вид роботи (назва складової)	Кількість балів
Висвітлення актуальності теми роботи	15
Повнота розкриття проблеми	20
Ґрунтовність висновків	20
Оформлення роботи	15
Захист курсової роботи	30
Разом	100

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ З МЕТОДИКИ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

1. Педагогічні проблеми музично-естетичного виховання школярів у сучасній загальноосвітній школі.
2. Виховні та пізнавальні функції музики як виду мистецтва.
3. Особливості реалізації загальнодидактичних принципів на уроках музичного мистецтва.
4. Урок музичного мистецтва в школі: суть, структура, методи.
5. Засвоєння школярами молодших (старших) класів засобів музичної виразності у процесі слухання музики (виконавської діяльності).
6. Художньо-педагогічний аналіз музичних творів у початкових (5-8) класах.
7. Вплив вікових особливостей і можливостей учнів на структуру і зміст уроків музичного мистецтва в школі.
8. Музичне виховання молодших школярів (учнів-підлітків) у позанавчальний час.
9. Художньо-творчий розвиток молодших школярів (учнів-підлітків) як педагогічна проблема.
10. Науково-педагогічний внесок В. М. Шацької та Н. Л. Гродзенської у вирішення проблем музичного виховання дітей.
11. Співацьке виконання школярів за методикою Д. Є. Огороднова.
12. Музичне виховання дітей за системою Карла Орфа (З. Кодая, Е. Далькроза), її вплив на сучасну методику музичного виховання.
13. Педагогічна концепція Д. Б. Кабалевського: сутність, традиції, новаторство.
14. Науково-педагогічний внесок Д. Б. Кабалевського у вирішення проблем музично-естетичного виховання дітей та юнацтва.
15. Педагогічна спадщина видатних діячів української музичної культури М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, В. Верховинця (на вибір) та її вплив на розвиток сучасної мистецької педагогіки.

16. З історії розвитку української музичної педагогіки (період на вибір).
17. З історії розвитку західноєвропейської музичної педагогіки (період на вибір).
18. Хоровий спів як вид виконавського мистецтва, як засіб музичного виховання школярів.
19. Причини фальшивого співу дітей. Методика їх виявлення і усунення.
20. Проблема охорони і гігієни дитячого голосу.
21. Проблема виховання співацького голосу в молодших школярів.
22. Аналіз основних співацьких навичок і методика їх виховання.
23. Розвиток навичок багатоголосного співу у школярів.
24. Аналіз хорових навичок і методика їх виховання.
25. Методика проведення розспівок на уроках музичного мистецтва.
26. Методика розучування пісень з молодшими школярами.
27. Формування виразності дитячого співу як педагогічна проблема.
28. Вікові стадії розвитку дитячого голосу.
29. Методика роботи з хором молодших школярів (старшокласників).
30. Проблема формування музичних смаків школярів.
31. Проблема формування ціннісних орієнтацій школярів на уроках музичного мистецтва.
32. Використання музичного фольклору у вихованні молодших школярів (старшокласників).
33. Педагогічні проблеми оцінювання учнів на уроках музичного мистецтва.
34. Методика навчання молодших школярів нотній грамоті.
35. Виховання музичної грамотності школярів як музично-педагогічна проблема.
36. Проблема розвитку музичних здібностей школярів.
37. Виховання музично-ритмічного почуття у молодших школярів.
38. Виховання ладового почуття у молодших школярів.
39. Методичні системи сольмізації, їх порівняльна характеристика.

40. Дитяча опера в школі.

41. Музикування на уроках музичного мистецтва як метод виховання молодших школярів.

42. Види музичної діяльності на уроках музичного мистецтва, їх значення і взаємозв'язок.

43. Особливості реалізації принципу єдності емоційного і свідомого (художнього і технічного) на уроках музичного мистецтва.

44. Розвиток мелодичного і гармонічного слуху на уроках музичного мистецтва.

45. Принцип наочності в музичному вихованні школярів.

46. Методика проведення музичних ігор на уроках музичного мистецтва у початкових класах.

47. Розвиток творчої активності молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

48. Методичні основи взаємодії різних видів мистецтва на уроках музичного мистецтва.

49. Методика слухання музики у початкових (5–8) класах.

50. Методи формування музичного сприймання школярів.

51. Методи бесіди і розповіді у формування музичного сприймання школярів.

52. Формування музичного сприймання як педагогічної проблеми школярів.

53. Проблема слухання музики в школі у працях В. М. Шацької, Н. Г. Гродзенської, Д. Б. Кабалевського.

54. Проблема дитячої музичної творчості у педагогічній спадщині визначних педагогів-музикантів.

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ З ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ РОБОТИ З ХОРЕОГРАФІЧНИМ КОЛЕКТИВОМ

1. Хореографічне мистецтво як складова частина духовної культури нації.
2. Виховне і пізнавальне значення хореографічного мистецтва у розвитку особистості підростаючого покоління.
3. Вплив специфіки хореографічного мистецтва на методику проведення занять з хореографії.
4. Педагогічна спадщина В. Верховинця та її вплив на розвиток сучасної хореографічної педагогіки.
5. Педагогічні ідеї хореографічної освіти у праці В. Верховинця «Весняночка».
6. Надбання української хореографічної етнопедагогіки.
7. Використання народних жанрів хореографічного мистецтва у вихованні підростаючого покоління.
8. Використання танців слов'янських народів у хореографічному навчанні дітей.
9. Взаємодія різних видів мистецтва на заняттях з хореографії.
10. Особливості хореографічної роботи з дітьми дошкільного віку.
11. Психофізичні особливості дітей дошкільного віку та їх урахування на заняттях з хореографії.
12. Методика використання ігрових форм на заняттях хореографією з дітьми дошкільного віку.
13. Вікові та психофізичні особливості дітей у контексті їх готовності до занять хореографією.
14. Методичні засади роботи з дитячим хореографічним колективом.
15. Класичний танець як основа хореографічної підготовки дітей.
16. Розвиток музичності та пластичності на заняттях з класичного танцю.
17. Формування виконавських умінь дітей на заняттях з народно-сценічного танцю.

18. Формування художньо-творчих здібностей дітей на заняттях хореографією.

19. Розвиток творчих здібностей школярів на заняттях з сучасного танцю.

20. Проблема розвитку фізичних здібностей дітей у процесі занять хореографією.

21. Формування фізичних навичок особистості на заняттях класичним танцем.

22. Проблема розвитку почуття ритму на заняттях з хореографії.

23. Лікувально-терапевтичні властивості занять хореографією та їх вплив на здоров'я дітей шкільного віку.

24. Особливості реалізації принципу єдності емоційного і свідомого на заняттях з хореографії.

25. Методика проведення занять з народно-сценічного танцю у закладах естетичного спрямування.

26. Методичні засади проведення занять з українського народно-сценічного танцю у школах естетичного спрямування.

27. Формування виконавських умінь на заняттях з українського народно-сценічного танцю.

28. Методика розучування українських народних танців з дітьми молодшого та середнього шкільного віку.

29. Проблема охорони здоров'я у процесі навчання хореографії.

30. Вплив сучасних танців на світогляд підростаючого покоління.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Кафедра музичної педагогіки та хореографії

Курсова робота
з методики музичної освіти
на тему:

ВИХОВНІ ТА ПІЗНАВАЛЬНІ ФУНКЦІЇ МУЗИКИ ЯК ВИДУ МИСТЕЦТВА

Студента IV курсу групи СОММ – 41
першого (бакалаврського) рівня
ОП Середня освіта (Музичне мистецтво)
зі спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво)
ШЕВЧЕНКА Сергія Олександровича
Науковий керівник – доктор мистецтвознавства, професор
РОЖОК Володимир Іванович

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

Ніжин – 2019

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Кафедра музичної педагогіки та хореографії

Курсова робота

з теорії та методики роботи з хореографічним колективом
на тему:

**ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКИХ УМІНЬ НА ЗАНЯТТЯХ
З УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ**

Студентки IV курсу групи Х – 41
першого (бакалаврського) рівня
ОП Хореографія зі спеціальності 024 Хореографія
МИКОЛАЄНКО Оксани Леонідівни
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
ПАРХОМЕНКО Олександр Миколайович

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

Ніжин – 2019

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗМІСТУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. До сутності поняття «музично-естетичні здібності».....	6
1.2. Проблема формування музично-естетичних здібностей у мистецькій педагогіці.....	13
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	20
2.1. Критерії сформованості музично-естетичних здібностей.....	20
2.2. Стан сформованості музично-естетичних здібностей учнів четвертого класу.....	29
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	33
ДОДАТКИ	37

При підготовці методичних рекомендацій використовувалися такі основні джерела:

1. ПОЛОЖЕННЯ про випускню кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя http://www.ndu.edu.ua/storage/norm_baza/poloz_qualif.pdf

2. ПОЛОЖЕННЯ про організацію освітнього процесу в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/norm_baza/polozennia_pro_org_osv_process.pdf

3. Ростовський О. Я. Музична педагогіка. Навчальні програми, методичні рекомендації та матеріали: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2008. 191 с.

4. Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. для вищих пед. закладів освіти. Київ: РННЦ «ДІНІТ», 2000. 260 с.

5. Черкасов В. Ф. Основи наукових досліджень у музично-освітній галузі: підручник. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, Харків: ФОП Озеров, 2017. 316 с.

6. <http://aphd.ua/pryklady-oformlennia-bibliografichnoho-opysu-vidpovidno-dostu-83022015/>

7. URL: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=22077>

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

Укладачі:

Л .В. Гусейнова, О. В. Коваль, Ю. О. Ростовська

**ПІДГОТОВКА ТА ЗАХИСТ
КУРСОВОЇ РОБОТИ**

**з методики музичної освіти та теорії та методики роботи
з хореографічним колективом**

Методичні рекомендації

Технічний редактор – І. П. Борис

Тираж виготовлено з оригінал-макету замовника

Підписано до друку 03.01.2020 р.
Гарнітура Times New Roman
Замовлення №

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 3,16
Ум. друк. арк. 4,18

Папір офсетний
Електронне вид.

Видавництво
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3^А
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.